

Драма

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

У театрі публіку можна схвилювати двома способами: показуючи велич і показуючи правду. Велич приваблює маси, правда захоплює людину.

Поет-драматург, незалежно від сукупності його поглядів на мистецтво, повинен завжди насамперед шукати великого, як то робив Корнель, або правдивого, як то робив Мольєр: чи, більш того, і це буде найвищою вершиною, якої може досягнути геній, поєднати заразом велич і правду, велике шукаючи у правдивому, правдиве у великому, як то робив Шекспір.

Бо, відзначимо це між іншим, Шекспіру було дано, і в цьому вищість його генія, безперестанно узгоджувати, пов'язувати, поєднувати в своїй творчості ці дві якості, правду і велич, якості майже протилежні чи принаймні настільки різні, що відсутність однієї з них породжує протилежність іншої. Небезпекою для правдивого є дріб'язковість; небезпекою для великого є фальш. У всіх творах Шекспіра присутнє велике, яке є правдивим, і правдиве, яке є великим. У центрі кожного з його творінь є точка перетину величі та правди; і там, де велике та правдиве зливаються, мистецтво стає довершеним. Шекспір, як і Мікеланджело, очевидно, був створений, щоб розв'язати цю незвичайну проблему, простий виклад якої здається абсурдним: лишатися завжди в межах природи, але й іноді виходити з них. Шекспір перебільшує пропорції, але зберігає співвідношення. Дивовижна всемогутність поета! Він створив образи вищі від нас, що живуть, як і ми. Гамлет, наприклад, такий же справжній, як і кожний з нас, але величніший. Гамлет, колосальний і разом з тим реальний. Гамлет — це не ви, не я, це ми всі. Гамлет не якась людина, а саме оця людина.

Виявляти постійно велике через правдиве, правдиве через велике — такою, на думку автора цієї драми, є мета поета, що пише для театру, і вона цілком відповідає ідеям, які він уже висловив з цього приводу. В отих двох словах, велике і правдиве, міститься все. Правда має в собі мораль, велич несе в собі красу.

Не хочеться, щоб автора підозрювали в зарозумілості — він ніколи не вважав, що йому колись удалося чи вдасться досягнути цієї мети; проте хай дозволять йому публічно засвідчити, що він завжди прагнув і понині прагне тільки до неї. Нова драма, яка недавно з'явилася на сцені, є спробою у напрямі до цієї осяйної мети. Яку ж, власне, думку намагався драматург висловити в «Марії Тюдор»? Ось вона. Королева, що була б жінкою. Велична як королева. І водночас справжня жінка.

Автор уже сказав у іншому місці, що драма, в його розумінні, драма, яку він хотів би бачити створеною геніальною людиною, драма в душі дев'ятнадцятого століття, це не гордовита, розтягнена й велична іспанська трагікомедія Корнеля; це не абстрактна, любовна, ідеальна і стримано елегічна трагедія Расіна; це не глибока прозорлива, хвилююча, але нещадно іронічна комедія Мольєра; це не трагедія Вольтера з її філософським задумом; це не комедія Бомарше з її революційною дією — вона не більше, ніж сказано вище, але ж і все оте відразу або, вірніше, щось зовсім інше. Твори цих великих драматургів систематично і постійно висвітлювали одну сторону явищ, — тут вони мають розглядатися одночасно з усіх боків. Коли б нині хтось міг створити драму, як ми її розуміємо, цією драмою було б людське серце, людська голова, людська пристрасть, людська воля; це було б минуле, воскресене на користь сучасності; це була б історія, яку творили наші предки, зіставлена з історією, яку ми творимо; це була б суміш на сцені всього того, що перемішане в житті; це був би заколот, з одного боку, і любовна розмова, з другого, і любовна розмова несла б у собі повчання для народу, а сцена заколоту — волила б до його серця; це був би сміх; це були б сльози; це було б добро, зло, піднесеність, ницість, доля, провидіння, геній, випадок, суспільство, світ, природа, життя — і над усім цим почувалося б витання чогось величного!

У такій драмі, яка могла б постійно просвіщати публіку, було б усе дозволене, бо, по самій її суті, нею не можна зловживати. Вона зажила б слави чесністю, піднесеністю, корисністю та добросовісністю, і ніколи не обвинувачували б її в шуканні ефектів і тріскотняви там, де лише прагнуть моралі та повчання. Вона могла б привести Франціска I до Магелони, не викликаючи підозри; вона могла б, не бентежачи найсуворіших, збудити в серці Дідьє жалощі до Маріон; вона могла б, уникнувши обвинувачень у пишномовності й перебільшенні, яких зазнав автор «Марії Тюдор», відтворити на сцені, з усією її страхотливою реальністю, той жахливий трикутник, який виникав так часто в історії: королева, фаворит, кат.

Людині, що створить таку драму, потрібні дві якості: сумління і геній. В автора цих слів є лише перша з них, він це знає. Проте він продовжуватиме розпочате, сподіваючись, що інші зроблять краще за нього. Тепер широка публіка стає дедалі освіченішою, симпатизує всляким серйозним спробам у мистецтві; тепер усе, що є піднесеного у критиці, допомагає поетові і підбадьорює його. На решту суддів не варто зважати. Хай же приходять поети! Що ж до автора цієї драми, переконаного, що майбутнє належить прогресу, упевненого в тому, що хоч у нього і не досить таланту, його наполегливість колись буде йому зарахована, то він обіймає ясным, довірливим і спокійним поглядом публіку, яка щовечора приділяє цьому ще не досконалому творові стільки цікавості й уваги. Перед цією публікою він почуває відповідальність, що лежить на ньому, але він приймає її спокійно. Ніколи в своїх творах він і на мить не забуває про народ, що його театр цивілізує, про історію, яку театр пояснює, про людське серце, якому театр дає поради. Завтра автор закінчить свій твір, щоб узятися до нового, він облишить публіку, щоб повернутися до своєї самотності; до цілковитої самотності, куди не доходить жодний поганий вплив навколишнього світу, куди юність, його подруга, приходять іноді потиснути йому руку, де він перебуває на самоті зі своєю мислю, своєю незалежністю і своєю волею. Більш ніж будь-коли йому буде дорога його самотність, бо тільки самотність дає змогу працювати для публіки. Більш ніж будь-коли його розум, його творчість і його мисль будуть далекі від групівщини, бо він знає: щось більше, ніж групівщина — це партія, щось більше, ніж партія — народ, щось більше, ніж народ — людство.

Марія, королева.
Джейн.
Гілберт.
Фабіано Фабіані.
Сімон Ренар.
Джошуа Фарнебі.
Невідомий.
Лорд Клінтон.
Лорд Чендос.

Лорд Монтегю.
Метр Енеас Делвертон.
Лорд Гардінер.
Тюремник.
Вельможі.
Пажі.
Сторожа.
Кат.

Лондон, 1553 рік

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

ЛЮДИНА З НАРОДУ

Берег Темзи. Безлюдна набережна. Старий зруйнований парасет закриває собою воду. Праворуч убогий на вигляд будинок. На розі цього будинку — статуетка діви Марії, біля підніжжя якої за залізними ґратками жевріє лампада. В глибині, по той бій Темзи, — Лондон. Можна розпізнати дві високі споруди: Тауер і Вестмінстер.

Сутеніє.

СЦЕНА ПЕРША

На набережній чимало людей, які стоять групами, серед них Сімон Ренар, Джон Бріджес (барон Чендос), Роберт Клінтон (барон Клінтон), Ентоні Браун (віконт де Монтегю).

Лорд Чендос. Ви маєте рацію, мілорде. Цей клятий італієць приворожив королеву. Королева не може обійтись без нього; вона ним тільки й живе, вона ним тільки й радіє, вона тільки його й слухає. Якщо не побачить його день, її очі стають млосні, як отоді, коли вона любила кардинала Пола, пам'ятаєте?

Сімон Ренар. Вельми закохана, це правда, і тому дуже ревнива.

Лорд Чендос. Італієць її причарував!

Лорд Монтегю. Так, кажуть, що його земляки мають для цього приворотне зілля.

Лорд Клінтон. Іспанці знаються на смертельних отрутах, італійці ж — на любовних.

Лорд Чендос. Отже, цей Фабіані водночас іспанець та італієць. Королева закохана і хвора. Він обпоїв її обома отрутами.

Лорд Монтегю. Стривайте! Хто ж він — іспанець чи італієць?

Лорд Чендос. Здається, народився він в Італії, в Капітанаті, а виховувався в Іспанії. Запевняє, що він з вельможної іспанської родини. Лорд Клінтон знає це досконало.

Лорд Клінтон. Авантюрист, не іспанець, не італієць, і тим паче, не англієць, дяка богу! Це люди, які не мають батьківщини, вони безжалюді до тієї країни, де стали могутніми.

Лорд Монтегю. Ви сказали, Чендосе, що королева хвора? Проте це не заважає їй весело жити зі своїм фаворитом.

Лорд Клінтон. Весело жити! Весело жити! Тоді, як королева сміється, народ плаче, а фаворит зажирає все. Він їсть срібло і п'є золото, одя людина! Королева віддала йому мастку лорда Толбота, великого лорда Толбота! Королева зробила його графом Кленбрассілом і бароном Дінамонді; цей Фабіано Фабіані каже, буцімто він з іспанського роду Пеньяльверів, але бреше! Він пер Англії, як ви, Монтегю, як ви, Чендосе, як Стенлі, як Норфолк, як я, як сам король! Він кавалер ордена Підв'язки, як інфант Португалії, як король Данії, як Томас Персі, сьомий граф Нортемберлендський! Де є такий тиран, як цей, що править нами зі свого ліжка! Ще ніколи Англія не зазнавала такого жорстокого пригнічення. Адже мені, старому, багато доводилося бачити! Споруджено сімдесят нових шибениць у Тайберні¹; на вогнищах завжди жар, який ніколи не встигає вкритися попелом; катівську сокиру гострять щоранку, й на вечір вона щербиться. Щодня буває страчено кількох вельмож. Позавчора — Блентайр, учора — Норткеррі, сьогодні — Саут-Реппо, завтра — Тірконнел. За тиждень це будете ви, Чендосе, а наступного місяця буду я. Мілорди! Мілорди! Сором і ганьба, що всі ці славетні англійські голови падають заради вітхи нікчемного авантюриста, та ще й чужинця! Жахливо і нестерпно думати, що неаполітанський фаворит може витягнути стільки смертних вироків з ложа цієї королеви, скільки він захоче! Вони удвох розважаються, кажете ви. Присягаюся небом, це мерзенно! Цій закоханій парі весело тоді, як рубай-голова біля їхніх дверей породжує вдів і сиріт! О, їхній італійський гітарі часто акомпанує брязкіт кайданів! Пані королево, ви співаків виписуєте з авіньйонської капели, щодня у вашому палаці вистави, комедії, музика. Під три чорти їх усіх! Якщо ваша ласка, пані, менше б розваг у вас і жалоби у нас, блазнів там і катів тут, комедій у Вестмінстері й шибениць у Тайберні!

Лорд Монтегю. Стережіться. Ми вірнопіддані, мілорде Клінтон. Ні слова проти королеви, все — проти Фабіані.

¹ У селі Тайберні поблизу Лондона відбувалися страти.

Сімон Ренар (кладає руку на плече лорда Клінтона). Терпіння!

Лорд Клінтон. Терпіння! Легко вам це казати, пане Сімоне Ренар. Ви амонський бал'ї¹ у Франш-Конте, підданаць імператора і його посол у Лондоні. Ви репрезентуєте тут іспанського принца, майбутнього чоловіка королеви. Ваша особа священна для фаворита. Інша річ — ми. Бачите, Фабіані для вас пастушок, а для нас різник.

Зовсім посутеніло.

Сімон Ренар. Ця людина заважає мені не менше, ніж вам. Ви боїтеся тільки за своє життя, я ж боюся за свій вплив. Це важливіше. Я не балакаю, я дію. У мене, мілорде, менше гніву, ніж у вас, зате більше ненависті. Я знищу фаворита.

Лорд Монтегю. Але яким чином? Я думаю про це день у день.

Сімон Ренар. Не вдень з'являються і зникають фаворити королеви, а вночі.

Лорд Чендос. Ця ніч дуже чорна і дуже страшна!

Сімон Ренар. Я вважаю її прекрасною для того, що хочу зробити.

Лорд Чендос. А що ви хочете зробити?

Сімон Ренар. Побачите. Мілорде Чендос, коли царює жінка, царює каприз. Тоді вже політика залежить не від розрахунку, а від випадку. Не можна нічого передбачати. Сьогоднішній день не породжує логічно завтрашнього. Тут гра не в шахи, а немов у карти.

Лорд Клінтон. Усе це дуже добре, але повернімося до фактів. Пане бал'ї, коли ви звільните нас від фаворита? Треба поспішати. Завтра зітнуть голову Тіркконелу.

Сімон Ренар. Якщо я знайду цієї ночі потрібну людину, Тіркконел завтра вечератиме з нами.

Лорд Клінтон. Що ви кажете? А що станеться з Фабіані?

Сімон Ренар. У вас хороші очі, мілорде?

Лорд Клінтон. Так, хоч я й старий, а ніч темна.

Сімон Ренар. Чи бачите ви Лондон по той бік річки?

Лорд Клінтон. Так. А що?

Сімон Ренар. Придивіться добре. Звідси видно зліт і падіння долі кожного фаворита, Вестмінстер і Тауер.

Лорд Клінтон. Тобто?

Сімон Ренар. Якщо бог мені допоможе в цьому, то людина, про яку ми говоримо і яка перебуває ще отам (показує на Вестмінстер), завтра у цю ж годину буде отут. (Показує на Тауер.)

Лорд Клінтон. Хай вам бог допоможе!

Лорд Монтегю. Народ його ненавидить не менше, ніж ми. Яким святом для Лондона буде день його падіння!

Лорд Чендос. Ми віддаємо себе у

ваші руки, пане бал'ї, розпоряджайтеся нами. Що треба робити?

Сімон Ренар (показуючи на будинок над водою). Усі ви бачите цей будинок робітника Гілберта, карбувальника. Стежте за будинком. Розійдіться нарізно з вашими людьми, але не дуже далеко. А головне — не робіть нічого без мене.

Лорд Чендос. Домовилися.

Усі розходяться в різні боки.

Сімон Ренар (лишився сам). Нелегко знайти таку людину, яка мені потрібна.

Він іде геть. Входять Джейн і Гілберт, тримаючись за руки, вони простують до будинку. Їх супроводжує Джошуа Фарнебі, закутаний у плащ.

СЦЕНА ДРУГА

Джейн, Гілберт, Джошуа Фарнебі.

Джошуа. Я залишаю вас тут, мої добрі друзі. Вже ніч, і мені треба повертатися до своїх обов'язків в'язничного сторожа в Тауері. Ах, чому я не вільний, як ви! Адже воротар — той же в'язень. Прощай, Джейн. Бувай, Гілберте. Боже мій, друзі мої, який же я щасливий бачити вас щасливими! До речі, Гілберте, а коли ваше весілля?

Гілберт. Через тиждень, чи не так, Джейн?

Джошуа. Справді, позавтра різдво. Це день побажань і подарунків, але мені нічого вам бажати. Неможливо бажати більше краси нареченій та більше кохання нареченому! Ви й так щасливі!

Гілберт. Щиросердий Джошуа, а тобі хіба не таланить?

Джошуа. Я ні щасливий, ані безталанний. Я зрікає всього. Чи бачиш, Гілберте (одгортає полу плаща і показує в'язку ключів, яка висить у нього на поясі), тюремні ключі, якщо вони дзенькають безперервно в тебе на поясі, це вже про щось говорить, це наводить на всілякі філософські думки. Коли я був молодий, я, як і всі, закохувався на день, доби, вався слави місяць і безумствував цілий рік. А був я молодий при королі Генріху Восьмому. Чудна людина був той король Генріх Восьмий! Він міняв жінок, як жінки міняють сукні. З першою він розлучився, другій наказав відрубати голову, третій — розпороти живіт, четверту ж помилював, заслани ії, але він надолужив на п'ятій, зітнувши їй голову. Я розповідаю вам, красуне Джейн, не казки про Синю Бороду, а історію Генріха Восьмого. У той час я брав участь у релігійних війнах, б'ючись на боці то одного, то другого. Це було найкраще, що я міг робити. Становище склалося дуже непевне. Треба було діяти за чи проти папи. Слуги короля вішали тих, хто був за, але й спалювали тих, хто був проти. Байдужих, які не були ні за ні проти, — то спалювали, то вішали. От і викручуйся як можеш. «Так» — мотузка, «ні» — вогнище, коли ж ні «так» ні «ні» — одинаково вогнище і мотузка. Мені, я вам

¹ Бал'ї — високопоставлений королівський урядовець у середньовічній Франції.

скажу, часто доводилося нюхати смалене, і, якщо не зраджує пам'ять, мене двічі або тричі виймали з петлі. Це був прекрасний час, схожий на теперішній. Отак я й воював за все те. Хай біс мене вхопить, коли я тепер знаю, за кого чи за що я воював. Коли мені тепер говорять про магістра Лютера чи про папу Павла Третього, я низую плечима. Бачиш, Гілберте, доживши до сивого волосся, не варто згадувати переконань, за які воював, і жінок, до яких залицявся у двадцять років. Тепер жінки і переконання здаються нам поганючими, старезними, миршавими, беззубими, зморщеними, дурними. Така моя історія. Тепер я відійшов од цього. Я вже не солдат короля. Не солдат папи, а тюремник у Тауері. Я вже ні за кого більше не воюю, а тримаю всіх під замком. Я наглядач, і я вже старий: однією ногою у в'язниці, а другою — в могилі. Це я підбираю залишки від усіх міністрів і всіх фаворитів, які скручують собі в'язи у королеви. Це дуже кумедно. Крім того, у мене є маленька дитина, яку я люблю, та вас двоє, яких люблю також, і, якщо ви щасливі, я теж щасливий!

Гілберт. О, коли так, ти можеш бути щасливий, Джошуа! Чи правда, Джейн?

Джошуа. Щодо мене, то я нічого не можу зробити для твого щастя, але Джейн усе може: ти кохаєш її! Я не можу прислужитися тобі анічим. На щастя, ти не такий уже великий вельможа, щоб тобі коли-небудь знадобилися ключі від Тауеру. Джейн сплатить мій борг разом із своїм. Адже ми обоє зобов'язані тобі. Джейн була бідна покинута сирота, якій ти дав притулок, яку ти виховав. Яюсь я мало не втопився в Темзі, і ти витягнув мене з води того чудового дня.

Гілберт. Навіщо ти завжди нагадуєш про це, Джошуа?

Джошуа. Щоб сказати, що ми обоє, Джейн і я, повинні любити тебе: я, немов брат, вона... не як сестра!

Джейн. Атож, як дружина. Я вас розумію, Джошуа. (Замислюється.)

Гілберт (тихо до Джошуа). Поглянь на неї, Джошуа! Яка вона прекрасна і чарівна, хіба вона не достойна короля? О, коли б ти знав, ти не можеш уявити, як я її кохаю!

Джошуа. Стережися, це необачно; не можна так любити жінку; дитину — інша річ!

Гілберт. Що хочеш ти сказати?

Джошуа. Нічого. Через тиждень я буду на вашому весіллі. Сподіваюся, що на той час я звільнюся від державних справ і що все закінчиться.

Гілберт. А саме? Що саме закінчиться?

Джошуа. Ах, тобі не до цього, Гілберте. Ти закоханий. Ти з народу. Яке ж тобі діло до інтриг нагорі, коли ти щасливий внизу? Але ти мене запитуєш і я тобі скажу: є надія, що через тиждень, а може, через двадцять чотири години, Фабіано Фабіані поступиться місцем у королеви іншому.

Гілберт. Хто ж цей Фабіано Фабіані?

Джошуа. Коханець королеви, вельми відомий і підступний фаворит, який стинає голову небажаній йому людині швидше, ніж звідниці прокаже молитву «Богородице діво, радуйся», найкращий з фаворитів, які потрапляли катові Тауеру за останні десять років. Слід тобі знати, що кат одержує за кожен голову вельможі по десять еку сріблом, а іноді і вдвоє більше, коли трапляється вельми значна голова. Дуже бажають падіння цього Фабіані. Справді, під час моєї служби в Тауері я чув таке міркування про нього від людей у поганому гуморі, від людей, що їм мають зітнути голову протягом місяця, від незадоволених.

Гілберт. Нехай собі вовки пожирають один одного! Яке нам діло до королеви та її фаворита, правда, Джейн?

Джошуа. На Фабіані наставлено чудову пастку! Врятуватися він зможе хіба що дивом. Я не здивуюсь, коли цієї ночі щось станеться. Тут я помітив пана Сімона Ренара, он він блукає замислений.

Гілберт. А хто він, отой пан Сімон Ренар?

Джошуа. Як, ти й цього не знаєш? То ж права рука імператора в Лондоні. Королева має одружитися з іспанським принцом, і Сімон Ренар є послом при ній. Королева ненавидить цього Сімона Ренара, але боїться його і не може нічого проти нього вдіяти. Він уже знищив двох чи трьох фаворитів. Його прагнення — знищувати фаворитів. Час од часу він очищає від них палац. Це тонка і дуже лукава людина, яка знає все, що відбувається, і яка підводить кількаповерхові приховані інтриги під усі ці події. Що ж до лорда Педжета — чи не питав ти мене також, хто цей лорд Педжет? — це спритний джентльмен, був при владі за Генріха Восьмого. Він є членом малої ради. Його вплив такий, що інші міністри не сміють і заговорити при ньому. За винятком, звичайно, мілорда Гардінера, який його ненавидить. Сильна людина цей Гардінер і дуже високого походження. А Педжет зовсім ніщо. Син шевця, який не шив, а тільки латав старе. Його незабаром зроблять у Стаффорді бароном Педжетом де Бодезер.

Гілберт. Як він легко розповідає про все це, наш Джошуа.

Джошуа. Ще б пак! Адже я змушений слухати балачки державних в'язнів.

Сімон Ренар з'являється в глибині сцени.

Сімон Ренар. Чи бачиш, Гілберте, ніхто не знає історії свого часу краще від тюремника в Тауері.

Сімон Ренар (почувши останні слова, з глибини сцени). Ви помиляєтеся, шановний, кат знає краще.

Джошуа (тихо до Джейн і Гілберта). Відійдемо трохи.

Сімон Ренар повільно йде геть.

¹ Король іспанський, він же імператор Священної Римської імперії, Карл V сватав Марію Тюдор за свого сина, майбутнього іспанського короля Філіппа II. 1554 року Марія вийшла за нього заміж.

(Після його зникнення.) Оце саме й був пан Сімон Ренар.

Гілберт. Не подобаються мені ці люди, що нишпорять навколо мого дому.

Джошуа. Якого дідька йому тут треба? А мені вже й час повертатися; здається, завдасть він мені клопоту. Бувай, Гілберте. Прощайте, красуне Джейн. Аджеж я вас знав ось такенькою!

Гілберт. Бувай, Джошуа. Але скажи мені, що ти ховаєш там, під своїм плащем?

Джошуа. Ах, я також у змові.

Гілберт. Яка там ще змова?

Джошуа. О, закохані забувають про все! Я щойно казав вам, що позавтра день побажань і подарунків. Вельможі змовляються про сюрприз для Фабіані, а в мене свій. Королева подарує собі, можливо, новенького фаворита, я ж подарую ляльку своїй дитині. (Витягає ляльку з-під плаща.) Також новенька. Побачимо, хто з двох швидше розіб'є свою забавку. Хай вас бог боронить, мої друзі!

Гілберт. До побачення, Джошуа!

Джошуа відходить. Гілберт бере руку Джейн і пристрасно цілує її.

Джошуа (у глибині сцени). О, велике провидіння! Воно дарує кожному свою іграшку: ляльку — дитині, дитину — людині, чоловіка — жінці, а жінку — чортові. (Иде геть.)

СЦЕНА ТРЕТЯ

Гілберт, Джейн.

Гілберт. Доведеться і мені залишити вас. Прощайте, Джейн, нехай вам добре спиться.

Джейн. Ви не зайдете сьогодні до мене, Гілберте?

Гілберт. Не можу. Ви знаєте, я вам це вже говорив, Джейн, цієї ночі в своїй майстерні я маю закінчити карбувати руків'я кинджала якомусь лордові Кленб-рассілу, котрого я ніколи не бачив; він просив зробити до завтрашнього ранку.

Джейн. Тоді на добраніч, Гілберте. До завтра.

Гілберт. Ні, Джейн, ще на мить. Боже мій, як важко розлучатися з вами навіть на кілька годин! Повірте мені: ви моє життя і моя радість! Одначе треба йти працювати, ми такі бідні! Я не хочу заходити до вас, бо лишуся; і водночас не можу піти геть, бо я слабка людина! Тож сядьмо на кілька хвилин біля дверей на цій лавці, мабуть, звідси піти мені буде легше, ніж з будинку, а надто з вашої кімнати. Дайте мені вашу руку. (Сідає і бере обидві її руки в свої, вона стоїть.) Джейн, ти кохаєш мене?

Джейн. О, я вам зобов'язана всім, Гілберте! Я це знаю, хоча ви довго від мене це приховували. Зовсім малою, майже немовлям, батьки покинули мене. Ви взяли мене. Відтоді шістнадцять років ваші руки працювали на мене, як батьківські, ваші очі пильнували мене, як материнські. Чим би я була без вас, о боже! Все, що я маю, дали мені ви; все, чим я стала, зробили ви.

Гілберт. Джейн, ти кохаєш мене?

Джейн. А ваша самовідданість, Гілберте! Ви працюєте день і ніч для мене, і занепащасте свої очі, вбиваєте себе. От і сьогодні ви знову не спатимете ніч. І ніколи ніякого докору, ніякої суворості, ніякого гніву. Ви такий бідний, і все ж співчуваєте моїм маленьким жіночим примхам і задовольняєте їх. Гілберте, я не можу думати про вас без сліз на очах. Вам іноді бракувало хліба, мені ж ніколи не бракувало стьожок.

Гілберт. Джейн, ти кохаєш мене?

Джейн. Гілберте, я готова цілувати ваші ноги!

Гілберт. Ти кохаєш мене? Ти кохаєш мене? Ах, усе це не говорить про те, що ти мене кохаєш. Я ж потребую саме цього слова, Джейн! Вдячність, завжди вдячність! Ах, я кинув би під ноги вдячність! Я хочу кохання або ж нічого. Вмерти! Джейн, шістнадцять років ти була моєю дочкою, тепер ось ти будеш моєю дружиною. Я тебе взяв за дочку, я хочу з тобою одружитися. Через тиждень, ти знаєш, ти мені це обіцяла, ти погодилася, ти ж моя наречена. Ах, ти кохала мене, коли давала обіцянку! О Джейн, якось, пам'ятаєш, звівши свої чудові очі до неба, ти сказала мені: «Я кохаю тебе!» Я хотів би, щоб ти такою була завжди. Але вже кілька місяців, мені здається, ти змінилася, особливо за останні три тижні, коли нічна робота змушує мене іноді не бути дома. О Джейн, я хочу, щоб ти мене кохала. Я звик до цього. Раніше ти була така весела, а тепер сумна та заклопотана, ти не холодна, бідна дитино, ти робиш усе можливе, щоб не бути холодною, але я добре відчуваю, що слова кохання не линуть з твоїх уст легко і невимушено, як раніше. Що з тобою? Ти вже не кохаєш мене? Звичайно, я чесна людина; звичайно, я хороший робітник; звичайно, звичайно, але я хотів би бути злодієм і вбивцею, тільки б ти кохала мене! Джейн, коли б ти знала, як я тебе кохаю!

Джейн. Я це знаю, Гілберте, і тому я плачу.

Гілберт. З радощів, правда? Скажи мені, що з радощів. Ах, я повинен у це вірити. Тільки й лишається мені на світі, що бути коханим. У мене всього бідолашне серце робітника, але треба, щоб моя Джейн мене кохала. Для чого ти мені нагадуєш без кінця про те, що я зробив для тебе? Одне слово кохання, Джейн, і я буду тобі завдячувати всім. Я занепащу себе, я вчиню злочин, якщо ти побажаєш. Ти будеш моєю дружиною, правда, і ти кохаєш мене? Чи бачиш, Джейн, за один твій погляд я віддав би свою працю, свій клопіт, неспокій, за усмішку — своє життя, за поцілунок — свою душу!

Джейн. Яке у вас шляхетне серце, Гілберте!

Гілберт. Слухай, Джейн! Смійся, коли хочеш, що я божевільний, що я ревнивий — хай буде так! Не ображайся. З деякого часу, здається мені, тут вештаються молоді вельможі. Чи знаєш, Джейн, що мені тридцять чотири роки? Таке нещастя для вбогого, незграбного,

погано вдягненого робітника, як я, вже немолодого, вже некрасивого, покохати прекрасну й чарівну дитину шістнадцяти років, яка приваблює гарних молодих джентльменів, роззолочених, у позументах, немов полум'я приваблює метеликів! Ах, я страждаю, та це дарма! Я ніколи не ображаюся, навіть у думках, на тебе, таку чесну, таку чисту, на тебе, до чола якої доторкалися лише мої губи! Тільки мені іноді здається, що ти надто радієш, дивлячись на кортежі та кавалькади королеви і на все оте розкішне шовкове й оксамитове вбрання, під яким так мало серця і так мало душі! Пробач мені. Боже мій, чому тут ходить стільки молодих джентльменів? Чому я не молодий, не красивий, не шляхетний і не багатий? Гілберт, робітник-карбувальник, і це все. А вони: лорд Чендос, лорд Джерард Фітс-Джерард, граф Арундел, герцог Норфолкський! О, як я їх ненавиджу! Весь вік свій я карбую для них шпаги, а мені кортить оті леза ввігнати їм у живіт!

Джейн. Гілберте!..

Гілберт. Даруй мені, Джейн. Чи не правда, що кохання робить людей дуже злими?

Джейн. Ні, дуже лагідними. Ви добрі, Гілберте.

Гілберт. Ах, як я тебе кохаю! З кожним днем усе більше й більше. Я хотів би вмерти за тебе. Кохати чи не кохати мене — це твоє діло. Я навіжений. Пробач мені за все, що я тобі наговорив. Уже пізно, і я мушу тебе залишити, прощай. Боже мій, як сумно облишати тебе! Иди. Є в тебе ключ?

Джейн. Ні, от уже кілька днів я не знаю, куди він подівся.

Гілберт. Ось мій. До ранку, Джейн, не забувай про це: сьогодні я ще твій батько, через тиждень — твій чоловік. (Цілує її в чоло і виходить.)

Джейн (лишившись сама). Мій чоловік! О ні, я не вчиню цього злочину. Бідний Гілберт, він кохає мене... а той, другий!.. Тільки б не проміняти кохання на порожній гонор! Нещасна я дівчина! Від кого я залежу тепер? Ах, я вельми невдячна і дуже винна! Я чую кроки, піду швидше. (Заходить у будинок.)

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Гілберт і невідомий у плащі і жовтому береті. Невідомий тримає Гілберта за руку.

Гілберт. Так, я впізнав тебе, ти єврей-жебрак, який уже кілька днів вештається навколо цього дому. Але чого ти хочеш од мене? Для чого тримаєш мене за руку і ведеш сюди?

Невідомий. Те, що я маю сказати вам, я можу сказати лише тут.

Гілберт. Що саме? Кажі мерщій. Невідомий. Слухайте, молодий чоловіче. Шістнадцять років тому, коли вночі при смолоскипах відрубали голову заколотнику лорду Толботу, графу Уотерфордському, за прихильність до католицизму, його прибічників у Лондоні порубали солдати короля Генріха Восьмого. На вулицях всеньку ніч стріляли. Тієї ночі один зовсім молодий робітник, біль-

ше заклопотаний своїм ділом, ніж війною, працював у своїй майстерні, першій майстерні при вході на Лондонський міст — низькі двері праворуч, на стіні ще лишилися рештки червоної фарби. Була, мабуть, друга година ночі. Поблизу билися. Кулі зі свистом перелітали Темзу. Раптом постукали у двері майстерні, в якій світилася лампа робітника. Майстер одчинив. Увійшла невідома людина. На руках у неї було немовля в пелюшках, воно злякалося і плакало. Невідомий поклав немовля на стіл і сказав: «У цього створіння немає більше ні батька, ні матері». Потім він повільно вийшов і зачинив за собою двері. У робітника Гілберта теж не було ні батька, ні матері. Робітник прийняв дитину, сирота удочерив сироту. Він її взяв, він нею піклувався, він її одягав, він її годував, він її оберігав, він її виховував, він її любив. Він цілком віддався цій бідній маленькій істоті, яку громадянська війна підкинула в його майстерню. Він поступився заради неї всім: своєю молодістю, своїми захопленнями, своїми радощами. Заради неї він працював, віддавав їй усі свої почуття, усе своє життя, і так тривало шістнадцять років. Робітник Гілберт — то були ви; дитина...

Гілберт. То була Джейн. Усе правда, що ти сказав; але до чого ти це ведеш?

Невідомий. Я забув сказати, що до сповнвача був пришилений папірець, на якому було написано: «Пожалійте Джейн».

Гілберт. Слова ті були написані кров'ю. Я зберіг цей папірець і ношу його завжди з собою. Але ти мене мучиш. Кажі, до чого ти це ведеш?

Невідомий. Ось до чого. Ви бачите, що я знаю про ваші справи. Гілберте, охороняйте ваш будинок цієї ночі.

Гілберт. Що хочеш ти цим сказати?

Невідомий. Ані слова більше. Не йдіть на вашу роботу. Будьте поблизу цього будинку. Пильнуйте. Хоч я вам не друг і не ворог, але даю вам цю пораду. Тепер же, щоб не нашкодити собі самому, залиште мене. Ідіть у той бік, а прийдете, коли я гукатиму на допомогу.

Гілберт. Що це все означає? (Виходить повільно.)

СЦЕНА П'ЯТА

Невідомий, сам.

Невідомий. Отже, все гаразд. Мені потрібна молода і сильна людина, яка в разі потреби зможе мені допомогти. Цей Гілберт якраз до речі. Здається, я чую слески весел і звук гітари на воді. Так... (Підходить до парасету.)

Чути гітару і далекий голос, який співає:

Коли співаєш ввечері
В моїх обіймах ти міцних,
Чи знаєш, лину я думками
Вслід звуків чарівних твоїх?
Та пісня для мене відкрила
Дорогу у щасливий край!..
Співай же, мила,
Прощу — співай!

Невідомий. Ось на кого я чекаю. Голос (що наближається з кожним куплетом).

Коли смієшся, розквітає
Кохання на твоїх устах,
Підозра люта вмиє зникає,
Бо в нижніх я твоїх руках!
Твоя усмішка полонила
Мене в чудовий день колись...

Засмійся ж, мила,
Ще засмієш!

Коли заснеш, спокійна, тиха,
В п'ятні ти на моїх очах,
Твоє прекрасне тіло диха,
А мрії пурхають, мов птах.
Вже ніч серпанком оповила
Твої сподіванки ясні...

Засни ж, мила,
Тепер засни!

Коли шепнеш: «Тебе кохаю!» —
Красо моя! Тоді, повір,
Уже на небі я витаю,
Такий в тебе чудовий зір!
Палка любов твоя створила
Справжнісінький для мене рай...

Кохай же, мила,
Міцніш кохай!

Для всіх скарбів життєвих досить
Цих чотирьох коротких слів,
Усе в них є, що серце просить,
Усе, щоб кожний щастям цвів!
Усе, що може спокувати,
Усе, що може чарувать...
Співать, сміятись,
Спочить, кохать.

Невідомий. Він причаює. Гаразд.
Він спровадив човняра. Чудово! (Зно-
ву виходить на авансцену.) Іде сюди!

Входить Фабіано Фабіані в плащі; він
прямує до дверей будинку.

СЦЕНА ШОСТА

Невідомий, Фабіано Фабіані.

Невідомий (зупиняючи Фабіані).
Одне слово, якщо дозволите.

Фабіані. Хтось, здається, говорить
до мене. Що за негідник? Ти хто такий?

Невідомий. Я той, за кого зволите
мене вважати.

Фабіані. Цей ліхтар освітлює по-
гано. Але на тобі жовтий берет, здається,
єврейський берет. Ти єврей?

Невідомий. Так, єврей. Мені треба
дещо вам сказати.

Фабіані. Як тебе звуть?

Невідомий. Я знаю ваше ім'я, а
ви мого не відаєте. У мене перевага пе-
ред вами. Дозвольте ж її зберегти.

Фабіані. Ти знаєш моє ім'я, ти? Це
неправда.

Невідомий. Я знаю ваше ім'я. В
Неаполі вас називали синьйор Фабіані,
в Мадриді — дон Фабіано, в Лондоні
вас звать лорд Фабіано Фабіані, граф
Кленбрассіл.

Фабіані. Щоб тебе чорт ухопив.

Невідомий. Хай вас бог боронить!

Фабіані. Я накажу тебе вибатожити.
Я не хочу, щоб хтось знав моє ім'я то-
ді, як я хожу вночі.

Невідомий. Особливо тоді, як ви
йдете туди, куди ось тепер.

Фабіані. Що ти хочеш цим сказати?

Невідомий. Коли б знала короле-
ва!

Фабіані. Я нікуди не йду.

Невідомий. Навпаки, мілорде! Ви
йдете до красуні Джейн, нареченої кар-
бувальника Гілберта.

Фабіані (вбік). А чорт! От небез-
печна людина.

Невідомий. Чи хочете почути від
мене щось більше? Ви спокусили цю
дівчину, і протягом місяця вона двічі
приймала вас у себе вночі. Сьогодні це
буде вже втретє. Красуня чекає на вас.
Фабіані. Замокни! Замокни! Чи
ти хочеш грошей за мовчання? Скільки
ти хочеш?

Невідомий. Побачимо незабаром.
Тепер, мілорде, хочете, щоб я розповів
вам, чому ви спокусили цю дівчину?

Фабіані. Прокляття! Тому що я за-
коханий в неї.

Невідомий. Ні, ви не закохані в
неї.

Фабіані. Я не закоханий у Джейн?

Невідомий. Не більше, ніж у ко-
ролеву. Кохання — ні; розрахунок —
так.

Фабіані. Стривай-но, диваче, ти не
людина, а моє сумління, переодягнене
євреєм!

Невідомий. Я говоритиму з вами,

як ваше сумління, мілорде. Ось суть ва-
шої справи. Ви фаворит королеви. Ко-
ролева дала вам орден Підв'язки, зван-
ня графа і вельможі. Та це ніщо! Ор-
ден Підв'язки — ганчірка, графство —
пусте слово: звання вельможі — це пра-
во позбутися голови. Вам потрібно щось
краще. Вам потрібні, мілорде, хороші
землі, хороші посади, хороші замки і хо-
роші прибутки в хороших фунтах стер-
лінгів. Отож король Генріх Восьмий кон-
фіскував майно лорда Толбота, якому
зітнули голову шістнадцять років тому.
Ви умовили королеву Марію віддати все
майно лорда Толбота вам. Але щоб цей
подарунок мав законну силу, потрібно
було, щоб лорд Толбот умер без нащад-
ків. Якби існував спадкоємець або спад-
коємниця лорда Толбота, то, безумовно,
королева Марія, незважаючи на любов
до вас, відбрала б у вас, мілорде, це
майно і повернула б його — з почуття
обов'язку і вдячності, а також з релі-
гійних міркувань — спадкоємцеві або
спадкоємниці лорда Толбота, бо лорд
Толбот умер за королеву Марію та її
матір Катерину Арагонську, бо він був
таким же папстом, як і королева Марія.
Та щодо цього ви були спокійні. У лор-
да Толбота була тільки одна маленька
донька, яка зникла із своєї коліски під
час страти її батька, і вся Англія вва-
жала її мертвою. Проте ваші шпигуни
недавно виявили, що тієї ночі, коли
лорд Толбот і його прихильники були
знищені Генріхом Восьмим, якась ди-
тина таємниче опинилася у робітника-
карбувальника біля Лондонського мосту,
була вихована в його домі під іменем
Джейн, і можливо, що це ж і є зникла
Джейн Толбот. Щоправда, письмових до-
казів про її походження немає, але будь-
якого дня вони можуть знайтися. Випа-
док неприємний. Бути змушеним колись
віддати якійсь дівчинці Шрусбері, таке
красиве місто, як Уексфорд, і чудове
графство Уотерфорд — це жорстоко!
Що чинити? Ви шукали засобів знищи-
ти молоду дівчину, збутися її. Чесна лю-
дина звеліла б її вбити чи отруїти. Ви
ж, мілорде, зробили краще, ви її збез-
честили.

Фабіані. Зухвалець!

Невідомий. Це говорити ваше сумління, мілорде. Інший позбавив би дівчину життя, ви ж позбавили її честі, а відтак, майбутнього. Королева Марія — святениця, хоч має коханців.

Фабіані. Ця людина розуміє геть усе!

Невідомий. У королеви — тендітне здоров'я, королева може вмерти, і тоді ви, фаворит, розсиплетесь прахом на її могилі. Реальні докази прав молоді дівчини можуть знайтися, і тоді, коли б королева померла, збезчещену вами Джейн визнають спадкоємницею Толбота. Отже, ви передбачили і такий казус: ви — молодий, вродливий кавалер — закохали її в себе, вона віддалася вам, а тепер, на крайній випадок, ви могли б одружитися з нею. Не заперечуйте, мілорде, проти цього плану, я вважаю його чудовим. Коли б я не був собою, я хотів би бути вами.

Фабіані. Дякую.

Невідомий. Ви спритно зробили все. Ви утаїли своє ім'я. Ви приховали це від королеви. Бідна дівчина думає, що її спокусив сомерсетський джентльмен Еміас Поулет.

Фабіані. Все, він знає все! Тож ближче до діла, чого ти хочеш від мене?

Невідомий. Мілорде, коли б хтось мав у своєму розпорядженні папери про народження, існування та права спадкоємниці Толбота, ви стали б таким убогим, як мій праотець Іов, і з усіх замків, дон Фабіано, у вас тільки лишилися б ваші вигадані замки в Іспанії, і це було б дуже прикро для вас.

Фабіані. Так, але ні в кого немає таких паперів.

Невідомий. Навпаки.

Фабіані. У кого ж?

Невідомий. У мене.

Фабіані. Он як! У тебе, жалюгідний! Неправда. Єврей як не збрехне, то й не дихне.

Невідомий. У мене ці папери.

Фабіані. Ти брешеш. Де вони?

Невідомий. У моїй кишени.

Фабіані. Я тобі не вірю. Чи все там у порядку? Може, чогось бракує?

Невідомий. Не бракує нічого.

Фабіані. Тоді вони потрібні мені!

Невідомий. Не кваптеся.

Фабіані. Єврею, віддай мені ці папери.

Невідомий. Пречудово. Єврею, жалюгідний вуличний жебраче, віддай мені місто Шрусбері, віддай мені місто Уексфорд, віддай мені графство Уотерфорд. Подайте милостину, будьте ласкаві!

Фабіані. Ці папери для мене все, а для тебе — ніщо.

Невідомий. Сімон Ренар і лорд Чендос заплатили б мені за них дуже добре.

Фабіані. Сімон Ренар і лорд Чендос — два пси, між якими я накажу тебе повісити.

Невідомий. Ви не можете мені запропонувати нічого іншого? Бувайте.

Фабіані. Сюди, єврею! Що ти хочеш від мене за ці папери?

Невідомий. Те, що ви маєте при собі.

Фабіані. Мій гаманець?

Невідомий. Пхе! А може, хочете мій?

Фабіані. Тоді що ж?

Невідомий. При вас постійно є пергамент. Це чистий, підписаний бланк, подарований вам королевою, в якому вона присягається своєю католицькою короною виконати все, що там буде вписано. Дайте мені цей підписаний бланк, і ви одержите документи Джейн Толбот. Папір за папір.

Фабіані. Що ти хочеш зробити з цим бланком?

Невідомий. Побачимо. Будемо гра-ти відкрито, мілорде. Я розповів вам про ваші справи, тепер розповім про свої. Я один з найбільших єврейських лихварів з вулиці Кантерстен у Брюсселі. Я позичаю гроші. Це моє ремесло. Я позичаю десять, а мені повертають п'ятнадцять. Я даю позички всім на світі, я можу позичити дняволу, можу й папі. Два місяці тому один з моїх боржників помер, не заплативши мені. Це був виганець, колишній слуга сім'ї Толботів. Злидар лишив деякий мотлох. Я домігся, щоб влада його описала. Серед мотлоху я знайшов скриньку з паперами. З паперами Джейн Толбот, мілорде, з докладним описом її історії, документально підтвердженням для кращих часів. Королева Англії сама подарувала вам майно Джейн Толбот. А мені якраз треба позичити в королеви Англії десять тисяч марок золотом. Я зрозумів, що зроблю аферу з вами. Переодягнений приїхав я до Англії, сам вистежив вас, сам вистежив Джейн Толбот — я все роблю сам. Отак я довідався про все, і ось я тут. Ви одержите папери Джейн Толбот, якщо дасте мені чистий бланк королеви. Я впишу в нього, що королева дає мені десять тисяч марок золотом. Дещо мені тут належить з державної скарбниці, але я судитися не буду. Десять тисяч марок золотом — нічого більше. Я не прошу цієї суми у вас, бо її може заплатити лише коронована особа. Сподіваюся, що ми говоримо відверто. Бачте, мілорде, двоє таких спритних людей, як ми з вами, нічого не виграють, обдурюючи один одного. Коли б щирість була вигнана з землі, вона повинна б відродитися в розмові віч-на-віч двох крутіїв.

Фабіані. Неможливо. Я не можу дати тобі цей бланк. Десять тисяч марок золотом! Що сказала б королева! До того ж завтра я можу потрапити в неласку, цей бланк — моя охоронна грамота, цей бланк — моя голова.

Невідомий. А хіба це мене обходить?

Фабіані. Вимагай чогось іншого.

Невідомий. Я хочу тільки цього.

Фабіані. Єврею, віддай мені папери Джейн Толбот.

Невідомий. Мілорде, дайте мені чистий бланк королеви.

Фабіані. Гаразд, клятий єврею, доведеться мені поступитися. (Витягає з кишені папір.)

Невідомий. Покажіть мені бляк королеви.

Фабіані. Покажи мені папери Толбота.

Невідомий. Потім.

Вони наближаються до ліхтаря. Фабіані, стоячи позаду Невідомого, лівою рукою тримає папір перед його очима, той розглядає і читає:

«Ми, Марія, королева»... Добре. Отже, мілорде, як і ви, я все зважив. Я все передбачив.

Фабіані (вихоплює правою рукою кинджал і заганяє його в горло Невідомому). Крім цього.

Невідомий. Ой! Зрадник!.. Рятуйте! (Падає. Падаючи, кидає позад себе у темряву, непомітно для Фабіані, запечатаний пакунок.)

Фабіані (нахилившись над тілом). Слово честі, він мертвий! Швидше, ці папери. (Обшукує єврея.) Що таке? Ї нього нема нічого! Нічого при ньому! Жодного папірця... Старий нехрист! Він збрехав! Він обкрутив мене! Він мене обікрав! Чи бач, який клятий єврей! Ох, у нього нічого немає, кінець! Я вбив його ні за що! Усі вони такі, ці євреї. Брехня і крадіжка — ось їхня суть! Але ж треба позбутися трупа, я не можу лишити його перед дверима. (Ідучи в глиб сцени.) Погляну, чи немає там ще човняра — він допоможе мені вкинути його в Темзу. (Спускається і зникає за паравентом.)

Гілберт (входячи з протилежного боку.) Здається, тут хтось кричав. (Помічає розпростерте на землі тіло під ліхтарем.) Когось убили! Жебрака!

Невідомий (трохи підводчичись). Ой!.. Ви надто спізилися, Гілберте. (Показує пальцем туди, куди кинув пакунок.) Візьміть отам, ці папери доводять, що Джейн, ваша наречена, є дочкою та спадкоємицею останнього лорда Толбота. Мій убивця — лорд Кленбрассіл, фаворит королеви. Ах, я задихаюся, Гілберте, помстися за мене й за себе!.. (Умирає.)

Гілберт. Сконав. Щоб я помстився за себе! Що він хоче сказати? Джейн, дочка лорда Толбота! Лорд Кленбрассіл! Фаворит королеви! Ой, нічого не розумію! (Трясе труп.) Говори, ще хоч одне слово!.. Він сконав.

СЦЕНА СЪОМА

Гілберт, Фабіані.

Фабіані (повертаючись). Хто там ходить?

Гілберт. Щойно вбито людину.

Фабіані. Ні, єврея.

Гілберт. Хто вбив цю людину?

Фабіані. А, чорт! Ви або я.

Гілберт. Пане!..

Фабіані. Свідків немає. Труп на землі. Поряд двоє людей. Хто з них убивця? Як довести, що убив той, а не той, я, а не ви?

Гілберт. Мерзотнику! Убивця — це ви.

Фабіані. Гаразд! Справді я, а далі що?

Гілберт. Я гукну констеблів.

Фабіані. Зараз ви допоможете мені вкинути тіло у воду.

Гілберт. Я допоможу схопити вас і покарати.

Фабіані. Ви допоможете мені вкинути тіло у воду.

Гілберт. Ви нахаба!

Фабіані. Повірте мені, ви більше од мене зацікавлені в тому, щоб знищити всі сліди!

Гілберт. Он як!

Фабіані. Один з нас убив. Я — знатний вельможа, шляхетний лорд. Ви ж перший зустрічний, голодранець, людина з народу. Дженгльмен за бовство єврея платить чотири су штрафу. Людину з народу за це вішають.

Гілберт. Ви насмілилися б!..

Фабіані. Якщо ви донесете на мене, я викрию вас. Мені повірять більше, ніж вам. У всіх випадках шанси нерівні. Чотири су штрафу для мене, шибениця для вас.

Гілберт. Без свідків! Без доказів! Голова йде обертом! Мерзотник має рацію, я в його руках.

Фабіані. Допомогти вам кинути тіло у воду?

Гілберт. Ви — диявол!

Гілберт бере тіло за голову, Фабіані за ноги. Вони несуть його до паравенту.

Фабіані. Отак. Слово честі, мій любий, я вже не знаю, хто з нас двох насправді вбив цю людину.

Вони спускаються за паравент, з'являються знову.

От і все. Доброї ночі, мій приятелю, ідіть собі. (Рушає до будинку, але обертається, побачивши, що Гілберт іде слідом.) Ну, добре, чого ви ще хочете? Трохи грошей за вашу працю? По совісті, я вам не винен нічого, проте, держіть. (Дає Гілбертові гаманець, той спочатку жестом одмовляється, але потім, ніби передумавши, бере.) Тепер ідіть. Ну, чого ви чекаєте?

Гілберт. Нічого.

Фабіані. Слово честі, залишайтеся тут, якщо вам це дуже подобається! Вам — гарні зірки, мені ж — гарна дівчина. Хай вас бог боронить! (Прямує до дверей будинку і збирається їх відчинити.)

Гілберт. Куди ви оце йдете?

Фабіані. А, чорт! До себе!

Гілберт. Як до себе?

Фабіані. А так.

Гілберт. Хто з нас двох марить? Щойно ви мені говорили, що я вбив єврея; зараз мені говорите, що цей будинок — ваш.

Фабіані. Або моєї коханки, що те ж саме.

Гілберт. Повторіть мені те, що сказали.

Фабіані. Я кажу, друже, коли вам хочеться так знати, що цей будинок належить красуні Джейн, моїй коханці.

Гілберт, сам.

Гілберт. А я кажу, мілорде, що ти брешеш! Я кажу, що ти дурисвіт і душогуб, я кажу, що ти безсоромний злочинець, я кажу, що ти зараз вимовив фатальні слова, які заподіють смерть нам обом, знай, нам обом: тобі — бо ти їх сказав, мені — бо я їх чув!

Фабіані. Ну-ну. Це якийсь біс, а не людина.

Гілберт. Я — Гілберт, карбувальник. Джейн — моя наречена.

Фабіані. А я рязар Еміас Поулет. Джейн — моя коханка.

Гілберт. Ти брешеш, кажу я тобі, ти лорд Кленбрассіл, фаворит королеви. Тільки недоумкуватий може думати, що я цього не знаю!

Фабіані (вбік). Усі на світі впізнають мене цієї ночі! Це одна небезпечна людина, якої треба позбутися!

Гілберт. Скажи мені відразу, що ти ганебно збрехав і що Джейн не твоя коханка.

Фабіані. Чи ти знаєш її руку? (Виймає записку з кишені.) Ось читай. (Вбік, тоді як Гілберт гарячково розгортає папірець). Важливо, щоб він зайшов у дім, і, поки він шукатиме сварки з Джейн, тим часом прибудуть мої люди.

Гілберт (читає). «Я буду сама цієї ночі, ви можете прийти». Прокляття! Мілорде, ти збезчестив мою наречену, ти падлюка! Я вимагаю сатисфакції!

Фабіані (видобуваючи шпагу). Залюбки. Де твоя шпага?

Гілберт. О, мука! Бути людиною з народу! Не мати нічого при собі — ні шпаги, ані кинджала! Геть, я чекатиму на тебе вночі на розі якоїсь вулиці, я вчеплюся пазурями в твою горлянку і я тебе задушу, негіднику!

Фабіані. Ну-ну, ви шаленець, мій приятелю.

Гілберт. О, мілорде, я помщуся тобі!

Фабіані. Ти! Помстишся мені! Ти — отак низько, а ж — так високо! Ти божевільний! Я не боюся тебе!

Гілберт. Ти не боїшся мене?

Фабіані. Ні.

Гілберт. Ну, постривай!

Фабіані (вбік). Треба, щоб ця людина не побачила завтрашнього сонця. (Вголос.) Друже, послухай мене, іди додому. Мені прикро, що ти довідався про все, але я тобі залишаю красуню. Проте, я й не збираюся продовжувати цих амурів. Іди додому. (Кидая ключ до ніг Гілберта.) Коли в тебе немає ключа, ось він. Або, коли волієш, постукай чотири рази в оту віконницю, Джейн подумає, що це я, і відчинить тобі. На добраніч. (Виходить.)

Гілберт. Пішов! Його тут більше немає! І я не кинувся на нього і не розтоптав ногами! Мусив випустити його, не маючи при собі зброї! (Помічає на землі кинджал, яким лорд Кленбрассіл убив єврея, піднімає його з лютою поквалливістю.) Ах, надто пізно я натрапив на тебе! Ти, можливо, уб'єш тепер тільки мене! Але це байдуже, з неба ти впав, а чи виблунутий з пекла, я благословляю тебе! О, Джейн зрадила мене! Джейн оддалася цьому мерзотникові! Джейн — спадкоємниця лорда Толбота! Джейн уграчена для мене! О боже! За одну годину сталося стільки жакливого, що моя голова цього не може витримати!

З темряви в глибині сцени з'являється Сімон Ренар.

Ох, помститися цій людині! Помститися лордові Кленбрассілу! Коли я піду в палац до королеви, лакеї виженуть мене штурханами, як собаку! Я божеволію, голова мені розламується! Ох, я не боюся смерті, але хочу помститися, заради помсти я віддав би всю свою кров! Невже нікого в світі немає, хто погодився б відомстити за мене лордові Кленбрассілу і взяти за це моє життя?

СЦЕНА ДЕВ'ЯТА

Гілберт, Сімон Ренар.

Сімон Ренар (виходячи на крок вперед). Я.

Гілберт. Ти! Хто ж ти?

Сімон Ренар. Я людина, яку ти шукаєш.

Гілберт. Чи знаєш ти мене?

Сімон Ренар. Ти людина, яка мені потрібна.

Гілберт. В мене лише одна думка: помститися лордові Кленбрассілу і вмерти.

Сімон Ренар. Ти помстишся лордові Кленбрассілу і вмиреш.

Гілберт. Хто б ти не був, спасибі!

Сімон Ренар. Так, ти помстишся, як сам захочеш. Проте, не забувай про умову. Мені потрібне твоє життя.

Гілберт. Візьми його.

Сімон Ренар. Отже, згода?

Гілберт. Так.

Сімон Ренар. Іди за мною.

Гілберт. Куди?

Сімон Ренар. Довідаєшся згодом.

Гілберт. Пам'ятай, ти обіцяв мені помститися за мене!

Сімон Ренар. Пам'ятай, ти обіцяв мені вмерти!

ДЕНЬ ДРУГИЙ

КОРОЛЕВА

Кімната в апартаментах королеви. Розкриті евангеліє лежить на аналоячку. Королівська корона на малому ослоні. Двоє бічних дверей. Широкі двері в глибині. Килимова драпіровка відокремлює позаду частину кімнати.

СЦЕНА ПЕРША

Королева, розкішно одягнена, лежить на кушетці; Фабіані і Фабіані в чудовому вбранні, з орденом Підв'язки, сидить збоку на складаному стільці.

Фабіані (з гітарою в руках, співає).

Коли заснеш, спокійна, тиха,
В п'яті ти на моїх очах,
Твоє прекрасне тіло диха,
А мрії пурхають, мов птах.
Вже ніч серпанком оповила
Твої сподіванки ясн!...

Засни ж бо, мила,
Тепер засни.

Коли шепнеш: «Тебе кохаю!» —
Красо моя! Тоді, повір,
Уже на небі я витаю,
Такий в тебе чудовий зір!
Палка любов твоя створила
Справжнісінький для мене рай!...

Кохай же, мила,
Міцніш кохай!

Для всіх скарбів життєвих досить
Цих чотирьох коротких слів,
Усе в них є, що серце просить,
Усе, щоб кожний щастям цвів!
Усе, що може спокушати,
Усе, що може чарувать!...

Співать, сміятись!
Спочить, кохатись!

(Кладе гітару долі.) Ах, я люблю вас так, що мені бракує слів, моя пані! Проте цей Сімон Ренар, оцей Сімон Ренар, який має тут більше влади, ніж ви самі! Я ненавиджу його.

Королева. Ви добре знаєте, мілорде, що тут я безсила. Він репрезентує іспанського принца, мого майбутнього чоловіка.

Фабіані. Вашого майбутнього чоловіка!

Королева. Атож, мілорде, не будемо більше говорити про це. Я вас кохаю, чого ж вам ще треба? Та вам уже час іти.

Фабіані. Маріє, ще хоч мить!

Королева. Але ж незабаром має зібратися мала рада. Досі тут була жінка, треба щоб вона поступилася місцем королеві.

Фабіані. Я хочу, щоб жінка примусила королеву почекати за дверима.

Королева. Ви хочете, ви! Ви хочете, ви! Погляньте на мене, мілорд. У тебе юна, чарівна голова, Фабіано!

Фабіані. Це ви прекрасні, моя пані! Щоб бути всевладною, вам досить лише вашої краси. Вашу голову прикрашає корона, яка свідчить, що ви королева, але чоло ваше свідчить про це значно красномовніше.

Королева. Ви лестите мені.

Фабіані. Я тебе кохаю.

Королева. Ти мене кохаєш, правда? Ти кохаєш тільки мене. Повтори мені це ще раз, отак, цими очима. На жаль, ми, бідні жінки, ніколи по-справжньому не знаємо, що відбувається в серці чоловіка, ми змушені вірити вашим очам, а найкрасивіші очі, Фабіано, бувають іноді найоблудливіші. Але в твоїх, мілорде, стільки чесності, стільки душевної чистоти, стільки щирості, вони не можуть брехати, оці очі, правда? Так, твій погляд простодушний і відвертий, мій прекрасний пане. Ах, мати небесні очі, щоб обманювати — це було б пекельно. Твої очі — це очі ангела чи демона.

Фабіані. Ні демона, ані ангела. Людини, яка вас кохає.

Королева. Яка кохає королеву?

Фабіані. Людини, яка любить Марію.

Королева. Слухай, Фабіано, я теж кохаю тебе. Ти молодий, і я знаю, що багато гарних жінок ніжно поглядають на тебе. Зрештою може набриднути й королева, як всяка інша. Не перебивай мене. Якщо ти колись полюбиш іншу жінку, я хочу, щоб ти сказав мені про це. Можливо, я тобі пробачу, якщо ти мені скажеш усе. Тож не перебивай мене. Ти не знаєш, як я кохаю тебе, я й сама цього не знаю! Правда, іноді я б воліла бачити тебе мертвим, ніж щасливим з іншою; але буває й таке, що я хотіла б тільки одного — бачити тебе щасливим. Боже мій, я не знаю, чому намагаються створити мені репутацію злої жінки!

Фабіані. Я можу бути щасливим лише з тобою, Маріє. Я кохаю тільки тебе.

Королева. Напевно? Подивися на мене — напевно? Ах, іноді я ревную! Тоді я уявляю собі — який жінці не приходять подібні думки? — я уявляю собі іноді, що ти мене обдурюєш. Я хотіла б стати невидимкою, супроводжувати тебе і завжди знати, що ти робиш, що ти говориш, де ти. У чарівних казках розповідається про перстень, який робить людину невидимою; я віддала б мою корону за цей перстень. Мені постійно ввижається, що ти ходиш у місто до молодих красивих жінок. О, не треба мене обдурювати, благаю тебе!

Фабіані. Та викиньте ці думки з голови, ваша величність! Мені обдурювати вас, мою пані, мою королеву, мою ласкаву кохану! То я був би найневдячнішим і наймерзеннішим з людей, коли б це зробив! Та я не давав ніякого приводу думати, що можу бути найневдячнішим і наймерзеннішим з людей! Я тебе кохаю, Маріє; я обожнюю тебе, та я ж і глянути не можу на іншу жінку! Я кохаю тебе, кажу тобі, хіба не бачиш цього в моїх очах? Ах, боже мій, там мусить бути іскра правди, яка повинна тебе переконати. Ну, подивися добре на мене, чи схожий я на людину, яка тебе зраджує? Коли мужчина зраджує жінку, це одразу видно. Жінки звичайно не помиляються в цьому. І яку мить ти, Маріє, вибрала для подібної розмови? Тоді, коли я тебе, мабуть, кохаю найдужче! Справді, мені здається, що я ніколи не кохав тебе так, як сьогодні! Я зараз говорю не з королевою. Присягаюся небом, мені байдуже до королеви! Що може заподіяти мені королева? Вона може відрубати мені голову, і все! Ти ж, Маріє, ти можеш розбити мені серце! Я кохаю не вашу величність, а тебе. Я цілую твою чудову білу й ніжну руку, яку я обожнюю, а не ваш скипетр, моя пані!

Королева. Спасибі, мій Фабіано. Прощай. Боже мій, мілорде, які ви молоді! Яке чудове чорне волосся і яка чарівна голова! Приходьте знову через годину.

Фабіані. Те, що ви звете годиною, я зву вічністю! (Виходить.)

Як тільки він вийшов, королева рвучко підводиться, іде до потайних дверей, відчиняє їх і впускає Сімона Ренара.

Королева. Сімон Ренар.

Королева. Гілберт, Сімон Ренар.

Королева. Заходьте, пане балї. Ну що ж! Ви були там? Ви чули?

Сімон Ренар. Так, моя пані.

Королева. Що ви на це скажете? Ах, це найпідступніша і найбрехливіша людина! Що ви на це скажете?

Сімон Ренар. Скажу, моя пані, добре видно, що в цієї людини прізвище закінчується на «і»!

Королева. І ви певні, що він ходить ногами до тієї жінки? Ви його бачили?

Сімон Ренар. Я, Чендос, Клінтон, Монтегю, десять свідків.

Королева. Справді, яка ганьба!

Сімон Ренар. Зрештою, королева зараз може переконатися в усьому. Молода дівчина тут, як я вже казав вашій величності. Я наказав схопити її цієї ночі в її ж домі.

Королева. Пане, хіба мало цього злочину, щоб відрубати йому голову?

Сімон Ренар. За ніч у гарної дівчини? Ні, моя пані. Ваша величність віддали до суду Трогмортон за подібний вчинок. Трогмортон був виправданий.

Королева. Я покарала суддів Трогмортон.

Сімон Ренар. Намагайтеся уникнути покарання суддів Фабіані.

Королева. Ах, як мені помститися цьому зрадникові?

Сімон Ренар. Ваша величність бажає помсти лише одним способом?

Королева. Єдиним, гідним мене.

Сімон Ренар. Трогмортон був виправданий, моя пані. Є лише один вихід, про який я казав вашій величності. Цей чоловік тут.

Королева. Чи зробить він усе, чого я схочу?

Сімон Ренар. Так, коли ви зробите все, чого він схоче.

Королева. Чи віддасть він своє життя?

Сімон Ренар. Він поставить свої умови, і все ж він оддасть своє життя.

Королева. Чого ж він хоче? Відомо вам?

Сімон Ренар. Того, чого хочете і ви самі. Помститися.

Королева. Накажіть, щоб він зайшов і будьте поблизу, щоб почули, коли я покличу. Пане балї!

Сімон Ренар (обертаючись). Ваша величність?

Королева. Накажіть мілордові Чендосу, щоб він чекав у сусідній кімнаті з шістьма людьми з моєї охорони. І та жінка нехай підготується! Ідіть!

Сімон Ренар виходить.

Королева (сама). О, моя помста буде жахлива!

Одні з бічних дверей одчиняються. Входять Сімон Ренар і Гілберт.

Натяк на італійське походження Фабіані. Вважалося, що італійські політики та можновладці відзначаються особливою підступністю.

Гілберт. Перед ким я?

Сімон Ренар. Перед королевою.

Гілберт. Королевою!

Королева. Атож, королевою. Я королева. Нам ніколи дивуватися. Отже, ви — Гілберт, робітник-карбувальник. Ви мешкаєте там, десь над річкою, з вашою нареченою на ім'я Джейн, вона зраджує вас із коханцем на ім'я Фабіан, який обдурює мене. Ви хочете помститися, я — також. Для цього треба, щоб я розпоряджалася вашим життям, як мені заманеться. Треба, щоб ви говорили все, що я накажу вам. Треба, щоб для вас не існувало ні брехні, ні істини, ні добра, ні зла, ні правого, ні неправого — нічого, крім моєї помсти і моєї волі. Треба, щоб ви не заважали мені і корилися мені. Чи згодні?

Гілберт. Ваша величність...

Королева. Ти помстишся за себе. Але попереджаю, що тобі доведеться вмерти. От і все. Став свої умови. Якщо в тебе є стара мати і їй треба вкрити скатерку зливками золота, скажи, і я це зроблю. Продай мені твоє життя так дорого, як ти захочеш.

Гілберт. Я передумав умирати, моя пані.

Королева. Як?

Гілберт. Вислухайте мене, ваша величність, я думав усю ніч — ніяких доказів немає в мене для цього. Я зустрів чоловіка, який вихвалявся, ніби він коханець Джейн. Хто мені доведе, що він не збрехав? Я бачив ключ. Хто мені доведе, що його не вкрадено? Я бачив лист. Хто мені доведе, що його написано не силоміць? Зрештою, я сам добре не знаю, чи то її рука. Я був схвилюваний. Я тоді погано бачив поночі. Я не можу віддати свого життя, яке належить їй. Я нічому не вірю, я ні в чому не впевнений. Я не бачився з Джейн.

Королева. Одразу видно, що ти кохаєш! Як і я, ти не зважаєш на всі докази. А коли ти побачишся з нею, цією Джейн, коли вона визнає свій злочин, чи зробиш ти, що я схочу?

Гілберт. Так. З однією умовою.

Королева. Ти мені про неї скажеш потім. (До Сімона Ренара.) Цю жінку сюди негайно!

Сімон Ренар виходить.

(Веде Гілберта за завісу, яка відокремлює в глибині частину кімнати.) Сховайся там.

Входить Джейн, бліда і тремтяча.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Королева, Джейн, Гілберт за завісою.

Королева. Підійди ближче, дівчино, ти знаєш, хто я?

Джейн. Так, ваша величність.

Королева. Ти знаєш, хто тебе спокусив?

Дже й н. Так, ваша величність.
Королева. Тебе обдурено. Він називав себе джентльменом Емласом Поулетом?

Дже й н. Так, ваша величність.
Королева. Ти знаєш тепер, що це Фабіано Фабіані, граф Кленбрассіл?

Дже й н. Так, ваша величність.
Королева. Цієї ночі, коли тебе вдома схопили, ти призначила йому побачення, ти чекала на нього?

Дже й н. (заламуючи руки). О боже, ваша величність!..

Королева. Відповідай.

Дже й н. (кволим голосом). Так.
Королева. Ти знаєш, що вам обом, тобі і йому, нема на що надіятися?

Дже й н. На смерть. Єдина надія.

Королева. Розкажи мені всю пригоду. Де ти зустрілась з цією людиною вперше?

Дже й н. Вперше, коли я побачила його, це було... Але до чого все це? Нещасна дівчина з народу, бідна і суетна, нерозсудлива і кокетлива, закохана в прекрасні і гарні вбрання, була засліплена зовнішністю вельможі. От і все. Мене спокушено, зганьблено, я загинула. Мені нічого більше додати. Боже мій, неже ви не бачите, що кожне вимовлене мною слово убиває мене, ваша величність!

Королева. Це добре!

Дже й н. Ох, ваш гнів жахливий, ваша величність, я це знаю. Моя голова задалегідь схиляється під карою, яку ви готуєте мені...

Королева. Я! Кару для тебе! Стану я гаяти час на тебе, дурну! Хто ти, нещасна істота, щоб на тебе витрачала час королева? Ні, мій клопіт — Фабіано. Що ж до тебе, жінко, то є інший, який покарає тебе замість мене.

Дже й н. Ну що ж, ваша величність, хто б не замінив вас у цьому, яка б не була кара, я все спокутую без нарікань. Я була б вам вдячна, коли б ви зглянулися наді мною і вислухали таке моє прохання. Є людина, яка взяла мене, сироту, ще немовлям, яка удочерила мене, яка виховала мене, яка вигодувала мене, яка мене любила і ще досі любить; людина, якої я недостойна, проти якої я заподіяла злочин; дорогий, великий та священний образ цієї людини в глибині мого серця, як образ бога; тепер, коли я розмовляю з вами, ця людина, без сумніву, застає свій дім порожнім, покинутим, зруйнованим, вона нічого не розуміє і в розпачі рве на собі волосся. Отож я благаю вашу величність, моя пані, хай ота людина й не здогадується, куди я зникла, хай ніколи не дізнається, ні що сталося, ні того, що я зробила, ні того, що ви зробите зі мною. О боже мій! Я не знаю, чи ви мене добре зрозуміли, але ви маєте відчуття, що в мене тут є друг, шляхетний і щиросердий друг — бідолашний Гілберт! О, так, справжній! Він мене поважає, думає, що я чиста, я не хочу, щоб він мене ненавидів і зневажав... Ви мене розумієте, правда, ваша величність? Повага цієї людини для мене дорожча за життя. Зважте на це! Моє безчестя завдало б йому страшного горя! Така несподіванка! Відразу він, мабуть,

цьому б не повірив. Ні, він не повірив би. Боже мій, бідний Гілберт. О, ваша величність, пожалійте його і мене. Він нічого ж вам не заповдіяв. Хай він нічого не знає про це, заради неба! Заради неба! Хай він не знає про мою вину, бо він накладе на себе руки.

Королева. Людина, про яку ви говорите, тут, вона слухає вас, вона судитиме вас і вона незабаром покарає вас.

З'являється Гілберт.

Дже й н. О небо! Гілберт!
Гілберт (до королеви). Моє життя належить вам, ваша величність.

Королева. Гаразд. Є у вас ще якісь умови до мене?

Гілберт. Так, ваша величність.
Королева. Які? Ми даємо вам наше слово королеви, що наперед приймаємо їх.

Гілберт. Ось вони, ваша величність. Це дуже просто. То мій борг вдячності, який я маю сплатити одному з вельмож вашого двору, що давав багато замовлень мені, карбувальникові.

Королева. Говоріть.

Гілберт. У цього вельможі таємний зв'язок із жінкою, з якою він не може одружитися, бо вона з покараного роду. Ця жінка досі жила в незнанні — це єдина дочка і спадкоємниця останнього лорда Толбота, обезглавленого при королі Генріху Восьмому.

Королева. Як! Ти певний того, що говориш? Джон Толбот, добрий лорд-католик, вірний захисник моєї матері-арагонки¹, залишив дочку, кажеш ти? Якщо це правда, присягаюся короною, ця дитина буде моєю дитиною і те, що Джон Толбот зробив для матері Марії Англійської, Марія Англійська зробить для дочки Джона Толбота.

Гілберт. Отже, ваша величність, ви будете, безсумнівно, щасливі повернути дочці лорда Толбота мастку її батька?

Королева. Так, відібравши їх, звичайно, у Фабіано! Але чи є докази, що ця спадкоємниця існує?

Гілберт. Докази є.

Королева. А втім, коли б у нас і не було доказів, ми їх створимо. Не були б ми королевою тоді.

Гілберт. Ваша величність поверне дочці лорда Толбота мастку, титули, становище, ім'я, герб і девіз її батька. Ваша величність її реабілітує та поверне їй життя. Ваша величність одружить її з тим можновладцем, єдиним, за кого вона може вийти заміж. От за таких умов королева зможе розпоряджатися мною: моєю свободою, моїм життям та моєю волею.

Королева. Гаразд. Я зроблю все, про що ви казали.

Гілберт. Ваша величність зробить усе, про що я говорив? Королева Анг-

¹ Принцеса Катерина Арагонська (1485—1536) була першою дружиною Генріха VIII (1491—1547). Відмова папи римського розлучити англійського короля з Катериною була однією з причин релігійної реформації (англіканізму), заведеної Генріхом VIII 1535 року. Він оголосив шлюб розірваним, а дочку Марію — незаконнонародженою.

лії присягне мені, Гілберту, робітничові-карбувальникові, своєю короною ось тут над розгорнутим євангелієм?

Королева. Присягаю тобі цією королівською короною над святим євангелієм.

Гілберт. Договір укладено, ваша величність. Накажіть готувати могилу для мене та шлюбне ложе для подружжя. Можновладець, про якого я казав, це Фабіані, граф Кленбрассіл. Спадкоємиця Толбота — ось вона.

Джейн. Та що він каже?

Королева. Він — навіжений? Що означає все це? Майстре, схаменіться, ви зухвало глузуєте над королевою Англії в її палаці, де зважають на кожне слово, бо інакше можна позбутися голови!

Гілберт. Моя голова належить вам, ваша величність. А мені ж — ваше присягання.

Королева. Та ви збожеволіли! Фабіано!.. Оця Джейн!.. Годі-бо!

Гілберт. Оця Джейн є донькою та спадкоємицею лорда Толбота.

Королева. Отакої! Примара! Хи-мера! Божевілля! А докази маєте?

Гілберт. Найповніші. (Він витягає пакета з-за пазухи.) Будьте ласкаві прочитати ці папери.

Королева. Чи є мені час читати ваші папери, мені? Чи я вимагала ваші папери? Яке мені діло до ваших паперів? Присягаюся своєю душею, коли вони і є доказом чогось, я вкину їх у вогонь, і не залишиться нічогосінько.

Гілберт. Крім вашої присяги, ваша величність.

Королева. Моєї присяги! Моєї присяги!

Гілберт. На короні і на євангелії, ваша величність, тобто вашою головою і вашою душею, вашим життям на цьому світі і вашим життям на тому.

Королева. Але чого ж ти хочеш? Йй-богу, ти збожеволів.

Гілберт. Чого я хочу? Джейн утратила своє становище, поверніть їй його! Джейн утратила честь, поверніть їй честь. Оголосіть, що вона дочка лорда Толбота і дружина лорда Кленбрассіла, а потім візьміть моє життя!

Королева. Твоє життя! Але що мені тепер робити з твоїм життям? Воно потрібне мені лише для помсти отій людині, Фабіано! Невже ти нічого не зрозумів? А втім, і я не розумію тебе. Ти говорив про помсту! Оце твоя помста? Ці люди з народу тупоголові! Зрештою, невже я повірю в твою безглузду історію про спадкоємицю Толбота? Папери! Ти показуєш мені папери! Я не хочу і дивитись на них! Ах, тебе зрадила жінка, а ти з нею щиросердий. Як собі знаєш. Я ж не щиросерда, ні! В моїй душі лють і ненависть. Я помщуся, і ти мені допоможеш. Але ж цей чоловік — навіжений! Навіжений! Боже мій, чому я не можу обійтись без нього? Я в розпачі, що зв'язалася з подібними людьми у таких серйозних справах!

Гілберт. Ви дали мені слово католицької королеви. Лорд Кленбрассіл спокусив Джейн, він одружиться з нею.

Королева. А коли він одмовиться одружитися?

Гілберт. Ви його примусите, ваша величність.

Джейн. О ні! Згляньтеся на мене, Гілберте!

Гілберт. Гаразд! Якщо він відмовиться, ваша величність, зробіть з ним і зі мною все що вам завгодно.

Королева (радісно). Ах, тільки цього я й хочу!

Гілберт. У тому випадку, коли корона графині Уотерфорд буде урочисто покладена королевою на священну і недоторканну голову присутньої тут Джейн Толбот, я зроблю все, що мені накаже королева.

Королева. Все?

Гілберт. Усе. Навіть злочин, коли це вам потрібно, навіть зраду, що більше, ніж злочин; навіть підступність, що гірше, ніж зрада.

Королева. Ти скажеш усе, що буде потрібно сказати? Ти помреш смертю, якою накажуть?

Гілберт. Смертю, якою накажуть.

Джейн. О боже!

Королева. Ти присягаєшся в цьому?

Гілберт. Присягаюся в цьому.

Королева. Отож згода. Досить. Я маю твоє слово, ти — моє. Гаразд. (Замислюється, потім до Джейн.) Ви не потрібні тут, вийдіть! Вас покличуть.

Джейн. О Гілберте, що ви зробили? О Гілберте, я жалюгідна і не смію дивитися вам у вічі. О Гілберте, ви більше, ніж ангел, бо у вас поєднані всі ангельські чесноти з людськими пристрастями! (Виходить.)

СЦЕНА П'ЯТА

Королева, Гілберт, потім Сімон Ренар, лорд Чендос і сторожа.

Королева (до Гілберта). Чи є зброя при тобі? Ніж, кинджал чи щось подібне?

Гілберт (витягуючи з-за пазухи кинджал лорда Кленбрассіла). Кинджал? Так, ваша величність.

Королева. Добре. Тримай його в своїй руці. (Швидко хапає його за руку.) Пане амонтський балі, лорде Чендос!

Входять Сімон Ренар, лорд Чендос і сторожа.

Візьміть цю людину! Він звів на мене кинджал. Я впіймала його руку в ту мить, коли він збирався мене ударити. Це — вбивця.

Гілберт. Ваша величність!

Королева (тихо до Гілберта). Ти забув уже нашу угоду? Ось як ти підкоряєшся? (Вголос.) Ви були свідками, що він тримав ще кинджал у руці. Пане балі, як зветься кат з Тауєру?

Сімон Ренар. Це ірландець на ім'я Мак-Дермоті.

Королева. Хай приведуть його до мене, я поговорю з ним.

Сімон Ренар. Ви самі?

Королева. Я сама.

Сімон Ренар. Королева розмовлятиме з катом?

Королева. Так, королева розмовлятиме з катом, голова розмовлятиме з рукою. Отож покличте!

Один із сторожі виходить.

Мілорде Чендос і ви, панове, ви відповідаєте мені за цю людину. Сховайте її межі собою, позаду вас. Треба, щоб вона бачила, що зараз станеться тут. Пане амонтський наміснику, чи лорд Кленбрассіл у палаці?

Сімон Ренар. Він чекає, поки його зволить прийняти королева.

Королева. Він не відсерює нічого?

Сімон Ренар. Нічого.

Королева (до лорда Чендоса). Хай він зайде.

Сімон Ренар. Там чекає також увесь двір. Чи запросити когось раніш, ніж лорда Кленбрассіла?

Королева. Хто з наших вельмож ненавидить Фабіані?

Сімон Ренар. Усі.

Королева. Хто ненавидить його найбільше?

Сімон Ренар. Клінтон, Монтегю, Сомерсет, граф Дербі, Джерард Фітц-Джерард, лорд Педжет і лорд-канцлер.

Королева (до лорда Чендоса). Запросіть їх усіх, крім лорда-канцлера. Ідіть.

Чендос виходить.

(До Сімона Ренара.) **Достойний єпископ-канцлер не менше інших не любить Фабіані, але це людина сумлінна.** (Помічає папери, які Гілберт поклав на стіл.) **Ах, слід мені поглянути на ці папери.**

У той час, як вона їх переглядає, двері в глибині відчиняються. Входять з низькими поклонами вельможі, названі королевою.

СЦЕНА ШОСТА

Ті, що й були, лорд Клінтон та інші вельможі.

Королева. Добридень, панове. Хай вас бог боронить, мілорди! (До лорда Монтегю.) **Ентоні Брауне, я ніколи не забуваю, яку гідну відсіч дали ви Жану де Монморансі та Тулузькому володарю, коли я вела переговори з імператором, моїм дядьком. Лорде Педжете, ви одержите сьогодні ваші грамоти на ім'я барона Педжета де Бодезер у Страффорд. А ось і наш шляхетний старий друг лорд Клінтон! Ми завжди прихильні до вас, мілорде. Це ви розбили Томаса Уайета на Сейнт-Джеймській рівнині. Ми пам'ятаємо це всі, панове. Того дня корона Англії була врятована на мосту, завдяки якому мої війська наблизилися до бунтарів, і з допомогою муру, який перешкодив бунтарям наблизитися до мене. Мостом був Лондонський міст. Муром був лорд Клінтон.**

Лорд Клінтон (тихо до Сімона Ренара). **Вже шість місяців, як королева не говорила зі мною. Яка вона добра сьогодні!**

Сімон Ренар (тихо до лорда Клінтона). **Терпіння, мілорде. Незабаром ви її вважатимете ще добрішою.**

Королева (до лорда Чендоса). **Мілорд Кленбрассіл може ввійти. (До Сімона Ренара.) Коли він зайде сюди, через кілька хвилин... (Щось стиха говорить йому на вухо і він показує на двері, в які вийшла Джейн.)**

Сімон Ренар. **Гаразд, ваша величність.**

Входить Фабіані.

СЦЕНА СЬОМА

Ті, що й були, Фабіані.

Королева. **А, ось і він!.. (Знову починає тихо говорити з Сімоном Ренаром.)**

Фабіані (йому всі вклоняються, він оглядає всіх, убік). **Що це означає? Сьогодні тут лише мої вороги. Королева говорить стиха з Сімоном Ренаром. А, чорт! Вона сміється! Погана ознака!**

Королева (ласкаво, до Фабіані). **Хай вас бог боронить, мілорде!**

Фабіані (бере її руку й цілує). **Ваша величність... (Вбік.) Вона мені усміхнулася. Небезпека загрожує не мені.**

Королева (все ще ласкаво). **Мені треба поговорити з вами. (Йде з ним на авансцену.)**

Фабіані. **Мені також треба з вами поговорити, ваша величність. Я мушу зробити вам докір. Так надовго випроходити, вигнати мене! Ах, чи могло б це статися, коли б ви без мене думали про мене, як я думаю про вас?**

Королева. **Ви несправедливі. Відтоді як ви залишили мене, я була зайнята тільки вами.**

Фабіані. **Чи правда? Невже я такий щасливий? Повторіть це мені.**

Королева (посміхаючись). **Побожусь вам.**

Фабіані. **Ви кохаєте мене так само, як я вас?**

Королева. **Так, мілорде. Справді, я думала тільки про вас. Я навіть приготувала вам приємний сюрприз.**

Фабіані. **Справді? Який сюрприз?**

Королева. **Зустріч, яка вам дасть задоволення.**

Фабіані. **Зустріч з ким?**

Королева. **Відгадайте. Не догадуєтесь?**

Фабіані. **Ні, ваша величність.**

Королева. **Оберніться.**

Він обертається і помічає Джейн на порозі маленьких напіввідчинених дверей.

Фабіані (вбік). **Джейн!**

Джейн (вбік). **Це він!**

Королева (весь час з посмішкою). **Мілорде, чи знаєте ви цю молоду дівчину?**

Фабіані. **Ні, ваша величність.**

Королева. **А ви, дівчино?**

Джейн. **Правда дорожча за життя. Так, ваша величність.**

Королева. **Отже, мілорде, ви не знаєте цієї жінки?**

Фабіані. Ваша величність, мене хочуть заанастити. Я оточений ворогами. Ця жінка, безперечно, у змові з ними. Я не знаю її, ваша величність! Я не знаю, хто вона, ваша величність.

Королева (підводиться і б'є його рукавичкою по обличчю). **Ах ти, боягузе!** Ах, ти зраджуєш одну і зрікаєшся другою! Ах, ти не знаєш, хто вона! Хочеш, я скажу тобі, я. Ця жінка — Джейн Толбот, дочка Джона Толбота, доброго вельможі-католика, який умер на ешафоті за мою матір. Ця жінка — Джейн Толбот, моя двоюрідна сестра; Джейн Толбот, графиня Шрусбері, графиня Уексфорд, графиня Уотерфорд, переса Англії! Ось хто ця жінка! **Лорд Педжет**, ви охоронець королівської печаті, прийміть до відома наші слова. Королева Англії визнає урочисто присутню тут молоду жінку на ім'я Джейн дочкою і єдиною спадкоємицею останнього графа Уотерфорда. (Показуючи на папері.) Ось факти і докази, які вам слід скріпити великою печаткою. Це наша воля. (До Фабіані.) Так, графиня Уотерфорд! І це доведено! Ти повернеш їй маєтки, мерзенний! Ах, ти не був знайомий з цією жінкою! Ах, ти не відаєш, хто ця жінка! Ну що ж, я тобі скажу, я! Це Джейн Толбот! Чи тобі ще про неї щось сказати?.. (Дивлячись йому в обличчя, тихим голосом, крізь зуби.) Боягузе, це твоя коханка!

Фабіані. Ваша величність...

Королева. От хто вона, а тепер я скажу, хто ти. Ти — людина без душі, людина без серця, людина без сумління! Ти підступний шахрай! Ти... Ні, панове, вам нічого відходити. Мені цілком байдуже, коли ви почувете те, що я зараз скажу цій людині! Здається, я говорю на повний голос. Фабіано, ти мерзотник, зрадник щодо мене, боягуз щодо неї, брехливий прислужник, найнаскудніший з людей, найостанніший з людей! Справді, я зробила тебе графом Кленбрассілом, бароном Дінасмонді... Ще ким? Бароном Дармутом у Девоншірі. Ну що ж, я була безрозсудна! Я прошу у вас пробачення, мілорди, що зрівняла з вами цю людину. Ти, рицарю! Ти, джентльмене! Ти, вельможо! Та порівняй же себе, мерзотнику, хоч трохи ось із ними! Та поглянь же на джентльменів навколо себе! Ось Бріджес — барон Чендос. Ось Сеймур — герцог Сомерсетський. Ось Стенлі, рід яких є графами Дербі з тисяча чотириста вісімдесят п'ятого року. Ось Клінтони — барони Клінтони з тисяча двісті дев'яносто восьмого року! Чи не думаєш ти, що схожий на них? Ти казав, що ти походиш з іспанської родини Пеньяльвертів, але ж це неправда, ти просто жалюгідний італієць, нікчема! Більше, ніж нікчема! Син шевця з села Ларіно! Так, панове, син сільського шевця! Я знала це, але не говорила, приховувала це, вдавала, ніби вірю йому, коли він розповідав про своє шляхетне походження. Такі ми всі, жінки. О боже мій, я хотіла б зібрати сюди всіх жінок, це було б для них наукою. Такий мерзотник! Такий мерзотник! Він обдурив одну жінку і зрікся другою! Падлю-

ка! Справжнісінький падлюка! Як! Стільки часу я говорю, а він ще не на колінах! На коліна, Фабіані! Мілорди, примусьте цю людину стати на коліна!

Фабіані. Ваша величність...

Королева. Мерзотник, якого я засилаю благодіяннями! Неаполітанський лакей, якого я зробила знатним рицарем і вільним графом Англії! Ах, я повинна була чекати цього! Мене попереджали, що так може закінчитися. Але я завжди така: спочатку я упираюся, а потім бачу, що помилилася. То моя вина. Італієць — це означає підступний! Неаполітанець — це означає боягуз! Щоразу, коли мій батько користувався послугами італійця, він згодом жалкував про це. Такий Фабіані! Дивися, леді Джейн, якій людині ти довірилася, нещасна дитино! Я ось помщуся за тебе! О, мені слід було знати раніше, що з кишені італійця можна витягти лише стилет, а з душі його лише зраду.

Фабіані. Ваша величність, клянуся вам...

Королева. А тепер він стане клятвoporушником! У своїй підлоті він дійде до краю; він примусить нас згоріти від сорому, нас, слабких жінок, які кохали його! Він не насмілиться і голови підвести!

Фабіані. Ні, ваша величність, я підведу її! Я загинув, це я бачу добре! Моя смерть вирішена! Ви вживете всіх засобів — кинджал, отрута...

Королева (схопивши його за руку, енергійно тягне на авансцену). **Отрута! Кинджал! Про що ти кажеш, італійцю? Зрадицька помста, ганебна помста, помста в спину, помста, як у твоєї країні! Ні, синьйоре Фабіані: не кинджал і не отрута. Чи мені ховатися, шукати нічні засідки і принижуватися, коли я мщуся? Ні, клянусь, я волю привселюдно, ти чуєш, мілорде? Серед білого дня, при ясному сонці, на залюдненій площі, сокира і плаха, юрби на вулицях, юрби у вікнах, юрби на дахах, сто тисяч свідків! Я хочу нагнати страху, ти чуєш, мілорде? Хочу, щоб помста моя була блискуча, жахлива і велична, щоб казали: «Тяжко ображено жінку, але мстить-ся королева!» Я хочу бачити, як цей нахабний юнак, що був у фаворі і викликав заздрощі, якого я одягла в оксамит і атлас, під глум натовпу із зв'язаними руками зігнеться в три погібелі, труситиметься від жаху, стоячи босоніж навколішках перед катом на чорному сукні. На цю білу шию колінь я накинута золоте кольє, тепер же хочу накинута на неї зашморг. Я бачила, який ефект справляв Фабіано на троні, я хочу бачити, який ефект справить він на ешафоті!**

Фабіані. Ваша величність...

Королева. Ні слова більше. Жодного слова! Ти воістину загинув, знаєш? Ти зійдеш на ешафот, як Суффолк і Нортемберленд. Це буде свято, як і інші, якими я обдаровую моє добре місто Лондон! Ти знаєш, як тебе ненавидить моє добре місто! Клянусь богом, коли треба мститися, це так чудово бути Марією, повелителькою і королевою Англії, дочкою Генріха Восьмого і во-

лодаркою чотирьох морів! І, коли ти вже будеш на ешафоті, Фабіані, ти можеш, на свій розсуд, звернутися з нудною промовою до народу, як Нортемберленд, або з предовгою молитвою до бога, як Суффолк, — щоб виграти час у надії на помилування; небо мені свідком, що тобі, зраднику, нема надії на помилування! Огидний шахрай, який говорив мені про кохання і казав мені «ти» ще цього ранку! Ах, боже мій, панове, це, мабуть, вас дивує, що я так говорю перед вами; але я повторюю, що мені це байдуже. (До лорда Сомерсета.) Мілорде герцог, ви — констебль Тауеру, відберіть шпагу у цієї людини.

Фабіані. Ось вона, але я протестую. Навіть коли буде доведено, що я обдурив чи спокусив жінку...

Королева. А мене не обходить, що ти спокусив жінку! Що мені до того? Панове свідками, що мені до того цілком байдуже!

Фабіані. Спокусити жінку — це, пані, не державний злочин. Ваша величність не змогли засудити Трогмортон за таким самим звинуваченням.

Королева. Здається, він ще вдає з себе хороброго? Хробак стає гадукою. І хто тобі сказав, що саме в цьому тебе обвинувачують?

Фабіані. Тоді в чому ж мене обвинувачують? Я не англієць, я не підданий вашої величності! Я підданий неаполітанського короля і васал найсвятішого папи. Я вимагатиму втручання його легата, преосвященного кардинала Пола. Я захищатимуся, ваша величність. Я іноземець. Мене можуть притягнути до суду лише за злочин, за справжній злочин. У чому ж мій злочин?

Королева. Ти запитуєш, у чому твій злочин?

Фабіані. Так, ваша величність.

Королева. Ви чули, мілорди, його запитання. Зараз ви почуєте відповідь. Прошу всіх присутніх добре пам'ятати, що досить мені тупнути ногою — і з-під землі з'явиться ешафот. Чендосе! Чендосе! Розчиніть ці двері на обидві ступки. Нехай знайде увесь двір, усі, всі хай зайдуть!

Двері в глибині відчиняються навстіж. Входить багато придворних.

СЦЕНА ВОСЬМА

Ті, що й були, лорд-канцлер, придворні.

Королева. Заходьте, заходьте, мілорди. Я сьогодні воістину дуже рада бачити вас усіх. Добре, добре, судді, ближче сюди, ближче. Де озброєні сержанти палати лордів, Гарріот та Герберт? Ах, ви там, панове. Ласкаво просимо. Витягніть свої шпаги. Гаразд. Станьте праворуч і ліворуч цієї людини. Це ваш в'язень.

Фабіані. Ваша величність, у чому ж мій злочин?

Королева. Мілорде Гардінер, мій учений друже! Ви — канцлер Англії, ми повідомляємо вас, що вам належить негайно скликати дванадцять лордів-комі-

сарів Зоряної палати, яких ми, на жаль, не бачимо тут. У цьому палаці сталися дивовижні події. Слухайте, мілорди, пані Єлизавета¹ уже не раз зазіхала на нашу корону. Була змова П'єтро Каро, що зняв заклот в Ексетері та який листувався таємно з пані Єлизаветою з допомогою шифру, вирізаного на гітарі. Була зрада Томаса Уайета, який підняв графство Кент. Був також бунт герцога Суффолка, якого після поразки схопили в дуслі дерева. Сьогодні виявлено новий замах. Слухайте всі. Сьогодні вранці з'явилася до мене на прийом невідома людина. Сказавши кілька слів, вона звела на мене кинджал. Я вчасно зупинила її руку. Лорд Чендос і пан амонтський балії схопили цю людину. Вона призналася, що її штовхнув на цей злочин лорд Кленбрассіл.

Фабіані. Я? Неправда. О, як це жахливо! Такої людини не існує. Її неможливо знайти. Хто вона? Де вона?

Королева. Вона тут.

Гілберт (виходячи з-поміж солдатів, де був схований). Це я.

Королева. Відповідно до зізнання цієї людини, ми, королева Марія, обвинувачуємо перед Зоряною палатою й оцю людину, Фабіано Фабіані, графа Кленбрассіла, у державній зраді та в замаху на монарховбивство нашої королівської священної особи.

Фабіані. Мене — в замаху на монарховбивство! Це страхітливо! О, мені голова запаморочилася, в очах темніє! Це що, пастка? Хто б ти не був, жалюгідний, невже ти насмілишся стверджувати, що королева говорить правду?

Гілберт. Так.

Фабіані. Що я тебе намовляв на монарховбивство, я?

Гілберт. Так.

Фабіані. «Так», одне лише «так»! Прокляття! О, коли б ви тільки знали, панове, яка це брехня! Цю людину послало пекло. Нещасний, ти хочеш мене знищити, але ти не розумієш, що одночасно і сам загинеш. Злочин, в якому ти мене обвинувачуєш, є й твоїм злочином. Убиваючи мене, ти вбиваєш і себе. Через одне твоє слово, божевільний, впадуть дві голови, моя і твоя. Чи знаєш ти це?

Гілберт. Я це знаю.

Фабіані. Мілорди, його хтось підкупив...

Гілберт. Ви. Ось гаманець, повний золота, який ви мені дали за злочин. На ньому вишито ваш герб і ваш вензель.

Фабіані. Справедливе небо! Але не пред'явлено кинджала, яким ця людина хотіла нібито ударити королеву. Де кинджал?

Лорд Чендос. Ось він.

Гілберт (до Фабіані). Це ваш. Ви мені й дали його для цього. У вас знайдуть і піхви до нього.

Лорд-канцлер. Графе Кленбрассіл, ви щось можете заперечити? Чи впізнаєте ви цю людину?

¹ Єлизавета стала потім і королевою Англії. Вона відновила реформацію 1588 року, розбила «Іспереможну армаду» іспанського короля Філіппа II.

Фабіані. Ні.

Гілберт. Справді, він мене бачив лише вночі. Дозвольте мені, ваша величність, сказати йому на вухо кілька слів: це допоможе відживити його пам'ять. (Наближається до Фабіані. Тихо.) Отже, ти не впізнаєш сьогодні нікого, мілорде? Ні тяжко ображеного чоловіка, ні спокушену жінку. Ах, королева мститися, але людина з народу також мститися. Ти казав, що не боїшся мене. А тепер опинився між двох помст. Мілорде, що скажеш їй це? Я — карбувальник Гілберт!

Фабіані. Так, я вас упізнав. Я впізнав цю людину, мілорди. Якщо у ділі замішана ця людина, мені більше нічого сказати.

Королева. Зізнався!

Лорд-канцлер (до Гілберта). Згідно нормандського закону і двадцять п'ятого статуту короля Генріха Восьмого, в разі замаху на життя глави держави, зізнання не рятує співучасника. Не забудьте, що в цьому випадку королева не має права помилування, і ви умрете на ешафоті, як і той, кого ви обвинувачуєте. Поміркуйте. Чи підтверджуєте ви все, що сказали?

Гілберт. Я знаю, що умру, і підтверджую все.

Джейн (вбік). Боже мій! Якщо це сон, то він жахливий.

Лорд-канцлер (до Гілберта). Чи згодні ви повторити ваше зізнання на євангелії? (Простягає Гілбертові євангеліє, і той кладе на нього руку.)

Гілберт. Я присягаюся на євангелії, перед лицем близької смерті, що ця людина є вбивця; що цей кинджал призначений для злочину, а його гаманець

дано мені як плату за злочин. Хай бог мені допоможе — це правда!

Лорд-канцлер (до Фабіані). Мілорде, що ви скажете?

Фабіані. Нічого. Я загинув!

Сімон Ренар (тихо до королеви). Ваша величність наказали викликати кат. Він тут.

Королева. Добре, хай увійде.

Ряди придворних розступаються, пропускаючи кат, одягненого в червоне і чорне, він несе на плечі довгий меч у піхвах.

СЦЕНА ДЕВ'ЯТА

Ті ж самі, кат.

Королева. Мілорде герцог Сомерсет, цих двох людей у Тауер! Мілорде Гардінер, наш канцлер, щоб завтра ж почали їхній процес у присутності дванадцяти перів Зоряної палати, і хай бог допоможе старій Англії! Ми бажаємо, щоб обох цих людей судили до нашого від'їзду в Оксфорд, де ми відкриємо парламент, і у Віндзор, де ми святкуватимемо великдень. (Катові.) Підійди ближче! Я рада тебе бачити. Ти вірний слуга. Ти вже старий. Ти бачив три королювання. Є звичай, що володарі цього королівства, вступаючи на престол, роблять тобі славний подарунок. Мій батько Генріх Восьмий подарував тобі діамантову застібку від своєї мантії. Мій брат Едуард Шостий дав тобі карбований золотом келих. Тепер моя черга. Я тобі ще нічого не дарувала. Треба зробити тобі презент. Підійди. (Показуючи на Фабіані.) Ти добре бачиш оцю голову, юну, чарівну голову, яка ще сьогодні вранці була для мене найкращою, найдорожчою і найціннішою в світі? Ти виразно її бачиш, скажи? Я дарую її тобі!

ДЕНЬ ТРЕТІЙ

КОТРИЙ ІЗ ДВОХ?

ЧАСТИНА ПЕРША

Внутрішня зала у Тауері. Стрільчасте склепіння, підтримуване товстими колонами. Праворуч і ліворуч двоє низьких дверей до камер. Праворуч слухове вікно в бік Темзи. Ліворуч слухове вікно в бік вулиці. З кожної сторони потайні двері в мурі. В глибині галерея з великим балконом в бік зовнішнього двору Тауеру.

СЦЕНА ПЕРША

Гілберт, Джошуа.

Гілберт. Ну, що?

Джошуа. На жаль!

Гілберт. Жодної надії?

Джошуа. Жодної надії!

Гілберт підходить до вікна.

О, ти нічого не побачиш з вікна!

Гілберт. Ти довідався, правда?

Джошуа. Я цілком певний!

Гілберт. Для Фабіані?

Джошуа. Так, для Фабіані.

Гілберт. Щаслива людина. А я проклятий!

Джошуа. Бідолашний Гілберте! Твоя черга прийде. Сьогодні він, завтра ти.

Гілберт. Про що ти хочеш сказати? Ми не розуміємо один одного. Про що ти говориш?

Джошуа. Про ешафот, який тепер споруджують.

Гілберт. А я говорю тобі про Джейн.

Джошуа. Про Джейн!

Гілберт. Так, про Джейн! Тільки про Джейн! Що мені до усього іншого? Хіба ти забув, хіба не знаєш, що вже понад місяць я припадаю у своїй камері до ґрат, звідки видно вулицю, і бачу, що вона бліда і в жалобі постійно блукає навколо цієї башти, де ув'язнено двох людей — Фабіані і мене? Хіба ти не пам'ятаєш моєї туги, моїх сумнівів, моїх вагань? Заради котрого з двох вона приходить? Я, бідолаха, запитую себе про це вдень і вночі! Тебе, Джошуа, я також питав, і вчора увечері ти обіцяв, що спробуєш по-

бачитися й поговорити з нею. О, скажи, чи ти довідався про це? Заради мене вона приходить чи заради Фабіані?

Джошуа. Я довідався, що сьогодні вирішено відрубати голову Фабіані, а тобі — завтра, і, признаюся, Гілберте, що з того часу я немов божевільний. Ешафот витиснув у мене з голови Джейн. Твоя смерть...

Гілберт. Моя смерть? Як розумієш ти це слово? Моя смерть сталася в той день, коли Джейн розлюбила мене. О, справжня смерть, Джошуа! Те, що лишилося від мене з того часу, не варте завтрашнього клопоту. Та бачиш, ти й увити собі не можеш, що таке закохана людина! Коли б мені сказали два місяці тому: «Джейн, ваша бездоганна Джейн, ваша така чиста Джейн, ваше кохання, ваш гордощі, ваша лілея, ваш скарб Джейн, оддалася іншому. Чи хочете ви її після цього?» Я відповів би: «Ні, я не хочу її! Краще тисячу разів умерти їй і мені!» І я розтоптав би ногами того, хто сказав би мені так. І що ж, я хочу її! Тепер ти добре бачиш, Джейн — це не бездоганна Джейн, яку я обожнював, до чола якої я ледве наспівлювався доторкнутися устами; Джейн оддалася іншому, я знаю, мерзотникові; ну й що ж, однаково я кохаю її. Моє серце розбите, але я кохаю її. Я цілував би край її одягу і благав би прощення, аби тільки вона погодилася бути моєю. Коли б вона була у багні, серед вуличних, я підняв би її і притиснув до свого серця. Джошуа! Джошуа! Я віддав би не сто років життя, бо в мене лишився тільки один день, але вічність, в яку я перейду завтра, за те, щоб побачити ще раз, єдиний раз перед смертю, її усмішку до мене і почути від неї божественні слова, які вона мені колись казала: «Я тебе кохаю!» Джошуа! Джошуа! Таке вже серце закоханого. Ви гадаєте, що вб'єте жінку, яка вам зраджує? Ні, ви не вб'єте її, ви, як і раніше, лежати-мете біля її ніг, пригнічені сумом. Ти думаєш, що я безсилий! Ну що б я виграв, убивши Джейн? О, моє серце повне нестерпних мук! О, коли б вона мене ще кохала, мені байдуже, що вона вчинила; але вона кохає Фабіані! Але вона кохає Фабіані! Вона приходить задля Фабіані. Не дивно, що я хочу умерти! Пожалій мене, Джошуа!

Джошуа. Фабіані вмере сьогодні.

Гілберт. А я завтра.

Джошуа. На все божа воля.

Гілберт. Сьогодні я помщуся йому. Завтра він помститься мені.

Джошуа. Брате мій, он другий констель Тауеру, метр Енеас Делвертон. Тобі треба повертатися до камери. Брате мій, я побачуся з тобою увечері.

Гілберт. О, умерти нелюбим! Вмерти неоплаканим! Джейн!.. Джейн!.. Джейн!.. (Іде в камеру.)

Джошуа. Бідний Гілберт! Боже мій! Хто міг би колись сказати, що отаке станеться? (Виходить.)

Входять Сімон Ренар і метр Енеас.

СЦЕНА ДРУГА

Сімон Ренар, метр Енеас Делвертон.

Сімон Ренар. Дуже дивне те, що ви кажете, але як нам бути? Королева немов навіжена, вона не знає сама, чого хоче. На неї не можна покладатися ні в чому — це жінка. Я вас питаю — чого вона ходить сюди? Знаєте, жіноче серце загадка, про нього король Франсуа Перший так написав на віконній шибці в Шамборському замку:

Жінка настрій свій міняє.
Дурень, хто їй довіряє.

Послухайте, метре Енеас, ми з вами давні друзі. Треба покласти цьому край сьогодні ж. Тут усе залежить од вас. Якщо вам доручать... (Тихо на вухо метрові Енеасу.) Відволікайте увагу, намагайтеся це діло зрівати. Мені потрібно лише дві години сьогодні ввечері, і завтра не буде фаворита, я стану всемогутнім, а позавтра ви будете баронетом і намісником Тауеру. Зрозуміло?

Метр Енеас. Зрозуміло.

Сімон Ренар. Гарзд. Я чую кроки. Не слід, щоб нас бачили разом. Ідіть туди. Я рушаю назустріч королеві.

Вони розходяться.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Входить обережно тюремник, потім він приводить леді Джейн.

Тюремник. От ви й прийшли, міледі, куди хотіли. Ось двері до обох камер. Тепер, будьте ласкаві, мою винагороду.

Джейн (знімає свій діамантовий браслет і дає йому). Ось вона.

Тюремник. Спасибі. Не виказуйте мене. (Виходить.)

Джейн (сама). Боже мій! Що робити? Я занастила його, я і маю його врятувати. Та чи зможу! Ні, того жінка не зможе. Ешафот! Ешафот! Жахливо! Та годі сліз, за діло! Але я не зможу! Не зможу! Боже, змилосьердсья наді мною! Ідуть, здається. Хто там говорить? Я впізнаю цей голос. То голос королеви. Ах, усе пропало! (Ховається за колону.)

Входять королева і Сімон Ренар.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Королева, Сімон Ренар, Джейн, яка сховалася.

Королева. О, вас дивує ця зміна? Ах, я не схожа на саму себе! Ну, що ж мені до того? Така я. Тепер не хочу, щоб він умер!

Сімон Ренар. Ваша величність, учора призначили страту на сьогодні.

Королева. Як позавчора призначила страту на вчора; в неділю — на понеділок. Сьогодні ж призначаю страту на завтра.

Сімон Ренар. Справді, від другої неділі посту, коли Зоряна палата ухва-

лила вирок і обидва засуджені поверну-
лися до Тауеру, а попередю їх шов кат
із сокирою, спрямованою на їхні облич-
чя; минуло три тижні, ваша ж велич-
ність і далі відкладає страту зі дня на
день.

Королева. Атож! Ви, пане, не ро-
зумієте, що це означає? Треба, щоб не-
щасна жінка усе розказала, розкрила пе-
ред вами своє серце, бо вона королева,
а ви репрезентуєте тут іспанського прин-
ца, мого майбутнього чоловіка? Боже
мій, пане, ви ж не знаєте, що серце в
жінки таке ж цнотливе, як і тіло. А це
так! Коли ви хочете знати, коли вдаєте,
ніби нічого не розумієте, то справді, я з
дня на день відкладаю страту Фабіані,
бо щоранку, чуєте, я підупадаю на силі,
подумавши, що дзвін Тауеру ось-ось про-
вістить смерть цій людині, бо я непри-
томнію, згадавши, що гострять сокиру
для цієї людини, бо я вмираю, уявивши,
що майструють труну для цієї людини,
бо я жінка, бо я безсила, бо я шалена,
бо я кохаю цю людину, присягаюся! Чи
досить вам? Чи ви задоволені? Чи зрозу-
міли мене? О, стривайте, колись я знай-
ду можливість помститися вам за все,
що ви змусили мене сказати!

Сімон Ренар. Проте, час кінчати
з Фабіані. Вашій величності належить
незабаром одружитися з моїм волода-
рем, його високістю принцом Іспанії!

Королева. Якщо принц Іспанії не-
задоволений, хай скаже, ми одружимося
з іншим. Нам не бракує претендентів.
Син римського короля, принц П'ємонту,
інфант Португалії, кардинал Пол, король
Данії, лорд Кортней такі ж достойні
джентльмени, як і він.

Сімон Ренар. Лорд Кортней!
Лорд Кортней!

Королева. Англійський барон, па-
не, вартий іспанського принца. До того ж
лорд Кортней — нащадок східних імпе-
раторів. А потім гнівайтесь собі, скільки
хочете!

Сімон Ренар. Фабіані викликав
ненависть усіх сердець у Лондоні.

Королева. Крім мого.

Сімон Ренар. Щодо Фабіані го-
родяни згодні з вельможами. Коли його
не стратять сьогодні, як обіцяла ваша
величність...

Королева. Ну, то що?

Сімон Ренар. Буде заколот голо-
ти.

Королева. У мене є ландскнехти.
Сімон Ренар. Буде змова вель-
мож.

Королева. У мене є кат.

Сімон Ренар. Ваша величність
присягнулися на молитовнику своєї ма-
тері, що не помилує його.

Королева. Ось переданий ним чис-
тий бланк, в якому я присягнулася сво-
єю короною монарха, що зроблю все для
нього. Корона мого батька варта моли-
товника моєї матері. Та присяга скасо-
вує іншу. Зрештою, хіба я говорила вам,
що я його помилую?

Сімон Ренар. Він найзухваліше
зрадив вас, ваша величність.

Королева. А що мені до того? Усі
мужчини так роблять. Я не хочу, щоб

він умер. Послухайте, мілорде... пане
бальї, хотіла я сказати! Боже мій, ви
так забили мені памороки і я, справ-
ді, не знаю, що говорю! Слухайте, я
знаю все, що ви мені скажете: він падлю-
ка, боягуз, мерзотник! Я це знаю, як і ви,
і я червонію. Але я кохаю його. Що ж
мені робити? Можливо, я менше кохала б
чесну людину. А втім, які ж ви всі? Хі-
ба ви кращий від нього? Ви скажете, що
він фаворит і що англійська нація не лю-
бить фаворитів. Хіба я не знаю, ви хоче-
те повалити його, щоб поставити на його
місце графа Кілдара, цього фата, ірланд-
ця! Хіба він не рубатиме по двадцять го-
лів на день? Та що вам до цього? Не ка-
жіть мені про іспанського принца. Ви са-
мі кепкуєте з нього. І не говоріть мені
про незадоволення пана де Ноайля, пос-
ла Франції. Пан Ноайль — дурень, і я
це скажу йому самому. Зрештою, я жін-
ка, то хочу, то не хочу, я можу бути не-
последовною. Життя цієї людини необхід-
не для мого життя. Не надавайте своєму
обличчю виразу незайманої чистоти і
щирості, благаю вас. Я відаю всі ваші
інтриги. Між нами, ви так само, як і я,
знаєте, що він не вчинив злочину, за
який його засуджено. Все підтасовано. Я
не хочу, щоб Фабіані вмер. Володарка я
чи ні? Давайте, пане бальї, поговоримо
про щось інше, хочете?

Сімон Ренар. Я піду, ваша ве-
личність. Усе ваше вельможне панство
говорило моїми устами.

Королева. А, що мені до вельмож-
ного панства?

Сімон Ренар (вбік). Спробуємо
через народ. (Виходить.)

Королева (сама). Він вийшов з
якимсь дивним виразом. Ця людина
здатна підняти повстання. Мені слід по-
спішити до ратуші. Гей, хто там?

З'являються метр Енеас і Джошуа.

СЦЕНА П'ЯТА

Ті, що й були, крім Сімона Ренара: метр
Енеас. Джошуа.

Королева. Це ви, метре Енеас?
Треба, щоб ви і ця людина негайно
влаштували втечу графа Кленбрассіла.

Метр Енеас. Ваша величність...

Королева. Але я не довіряю вам!
Я забула, що ви його вороги. Боже мій!
Мене оточують лише вороги людини, яку
я кохаю! Ручуся, що й цей ключар, яко-
го я не знаю, теж ненавидить його.

Джошуа. Це правда, ваша велич-
ність.

Королева. Боже мій! Боже мій!
Отой Сімон Ренар тут більше король,
ніж я королева. Як це так? Я не можу
тут нікому довіритися! Нікому не можу
дати повну владу влаштувати втечу Фа-
біані.

Джейн (виходячи з-за колони). Ме-
ні, ваша величність.

Джошуа (вбік). Джейн!

Королева. Ти, хто ти? Це ви,
Джейн Толбот? Як ви потрапили сюди?
Ах, це байдуже! Ви тут, ви прийшли
врятувати Фабіані. Спасибі. Я мусила б
ненавидіти вас, Джейн, ревнувати до вас,

Джейн, Гілберт, Джошуа.

у мене тисяча підстав для цього. Але я люблю вас, бо ви любите його. Перед ешафотом нема ревнощів, є тільки любов. Я бачу добре, що ви теж простили його. Чоловіки нас не зрозуміють. Леді Джейн, будемо в згоді. Ми обидві дуже нещасливі, правда ж? Треба, щоб Фабіані втік. Крім вас, у мене немає нікого, і я згоджуюся. Принаймні я певна, що ви вкладете в це своє серце. Беріться за це. Панове, ви обидва підкорятиметеся розпорядженням леді Джейн і відповідатимете мені своїми головами за виконання її наказів. Обійми мене, дівчино!

Джейн. Темза обмиває підніжжя Тауеру з цього боку. Там я помітила таємний вихід. Човен до цього виходу — і можна втекти Темзою. Це найпевніше.

Метр Енеас. Неможливо дістати човна раніше, ніж за годину.

Джейн. Це надто довго.

Метр Енеас. Не так уже й довго. А зрештою, за годину посутеніє. Це буде краще, якщо ваша величність бажають тримати втечу в секреті.

Королева. Можливо, ви маєте рацію. Добре, хай буде через годину! Я вас лишаю, леді Джейн! Мені треба рушати до ратуші. Врятуйте Фабіані!

Джейн. Будьте спокійні, ваша величність.

Королева виходить. Джейн проводить її очима.

Джошуа (на авансцені). Гілберт мав рацію, все задля Фабіані!

СЦЕНА ШОСТА.

Ті, що й були, без королеви.

Джейн (до метра Енеаса). Ви чули волю королеви. Човен сюди, до підніжжя Тауеру, ключі від таємного проходу, капелюх і плащ.

Метр Енеас. Дістати все це до настання темряви неможливо. Через годину, міледі.

Джейн. Гаразд, ідіть. Залиште мене з оцією людиною.

Метр Енеас виходить. Джейн проводить його очима.

Джошуа (на авансцені, вбік). Ця людина. Так просто. Хто забув Гілберта, не впізнає і Джошуа. (Рушає до дверей камери Фабіані, щоб відімкнути їх.)

Джейн. Що ви там робите?

Джошуа. Я передбачаю ваші бажання, міледі. Я відімкну оці двері.

Джейн. Що це за двері?

Джошуа. Двері до камери мілорда Фабіані.

Джейн. А оті?

Джошуа. Двері до камери іншого.

Джейн. Хто цей інший?

Джошуа. Теж засуджений до страти, ви його не знаєте, робітник на ім'я Гілберт.

Джейн. Відімкніть ці двері.

Джошуа (відчинивши двері). Гілберте!

Гілберт (з глибини камери). Чого від мене хочуть? (З'являється на порозі, помічає Джейн і, похитнувшись, спирається об мур.) Джейн! Леді Джейн Толбот!

Джейн (навколішках, не підводячи на нього очей). Гілберте! Я прийшла вас урятувати!

Гілберт. Мене врятувати?

Джейн. Послухайте. Пожалуйте мене, не звинувачуйте мене. Я знаю все, що ви мені скажете. Все справедливо, але не кажіть нічого. Треба, щоб я врятувала вас. Усе готове. Втеча забезпечена. Дозвольте мені врятувати вас, як дозволили б комусь іншому. Я більше нічого не прошу. Потім ви можете бути незнайомі зі мною. Ви не знатимете більше про моє існування. Благаю не прощення, а дозволу врятувати вас. Ви згодні?

Гілберт. Спасибі, але це марно. Для чого ви хочете рятувати моє життя, леді Джейн, коли ви більше не кохаете мене?

Джейн (радісно). О, Гілберте! Ви справді мене про це питаєте? Гілберте, невже ви ще бажаєте знати, що діється в серці бідної дівчини? Гілберте, невже вас ще цікавить, чи я кохаю когось, невже вас ще обходять мої турботи, про які ви запитували? Мені здається, що вам це все байдуже, і ви надто зневажаєте мене, щоб непокоїтися тим, що станеться з моїм серцем. Гілберте, коли б ви знали, які важливі для мене ваші слова! Вони були раптовим сонячним променем у моїй п'ятні, повірте! Отож вислухайте мене! Коли б я ще наважилася підійти до вас, коли б я наважилася доторкнутися до вашого одягу, коли б я наважилася взяти вашу руку в мої, коли б я знову наважилася, як колись, підвести свої очі до ваших і до неба, чи знаєте, що я сказала б вам, упавши на коліна, плачучи біля ваших ніг, з риданнями в устах і ангельськими радіощами в серці? Я сказала б вам: «Гілберте, я кохаю тебе!»

Гілберт (схопивши її в обійми, із запалом). Ти кохавш мене!

Джейн. Так, я кохаю тебе!

Гілберт. Ти кохавш мене! Боже мій, вона кохає мене! Це щира правда, вона сама мені сказала, своїми устами промовила, небесний боже!

Джейн. Мій Гілберте!

Гілберт. Ти все приготувала для моєї втечі, кажеш ти? Мерщій! Мерщій! Життя! Я хочу жити! Джейн любить мене! Це склепіння давить мою голову й розчавлює її. Мені бракує повітря. Я задихаюся тут. Тікаймо швидше! Ходімо, Джейн! Я хочу жити, я! Мене кохають!

Джейн. Ще рано. Потрібний човен. Треба почекати, доки смеркне. Але заспокойся, ти будеш урятований. Через годину ми будемо поза цими мурами. Королева у ратуші й не скоро повернеться. Я тут господиня. Я поясню тобі все.

Гілберт. Чекати годину — це надто довго. О, мені не терпіться знову заволодіти життям і щастям. Джейн, Джейн! Ось ти! Я житиму! Ти любиш мене! Я повертаюся з пекла! Стримуй мене, бо знаєш, я здатний накоїти дурниць. Я сміятимусь, співатиму. Отже, ти кохаєш мене?

Джейн. Так! Я кохаю тебе! І знаєш, Гілберте, повір мені, це правда, як на смертному ложі, — я завжди кохала тільки тебе! Навіть у своїй провині, навіть на дні свого злочину, я кохала тебе! Ледве впавши в обійми демона, який мене погубив, я вже оплакувала свого ангела!

Гілберт. Усе забуто! Прощено! Не говори більше про це, Джейн. О, що мені до минулого? Хто встояв би перед твоїм голосом? Хто зробив би інакше, ніж я? О, так, я тобі все-все прощаю, моя люба дитино! Суть кохання — в милосерді і прощенні. Джейн, ревності і розпач як вогнем висушили сльози на моїх очах. Але я прощаю тебе, я дякую тобі, бо ти мені, справді, промінь на цьому світі, бо з кожним твоїм словом у моїй душі зникає смуток і народжуються радість! Джейн, підведіть вашу голову, випростайтеся і гляньте на мене. Я скажу вам, що ви моя дитина.

Джейн. Завжди великодушний! Завжди! Мій любий Гілберте!

Гілберт. Ах, я хотів би вже бути поза цими мурами, тікати дуже далеко, бути вільним з тобою! А ніч забарилася! Човна ж немає. Джейн, ми залишимо Лондон відразу, цієї ж ночі. Ми залишимо Англію. Ми поїдемо до Венеції. Такі майстри, як я, там добре заробляють. Ти будеш мою... О, боже! Я нерозсудливий, забув, яке ти носиш ім'я! Воно дуже гарне, Джейн!

Джейн. Що ти хочеш сказати?

Гілберт. Дочка лорда Толбота.

Джейн. Я знаю краще ім'я.

Гілберт. Яке?

Джейн. Дружина робітника Гілберта.

Гілберт. Джейн!..

Джейн. О, ні! Не думай, що я прощу в тебе цього! О, я знаю, що недостойна бути нею. Я не смію мріяти про таке; я не зловживатиму твоїм прощенням. Бідний карбувальник Гілберт не принизить себе шлюбом з графинею Уотерфорд. Ні, я піду слідом за тобою, я кохатиму тебе, я ніколи тебе не залишу. Я лежатиму вдень біля ніг твоїх, а вночі біля дверей. Я дивитимусь, як ти працюєш, я допомагатиму тобі, подаватиму все, що тобі знадобиться. Я буду для тебе чимось меншим від сестри і чимось більшим від собаки. І коли ти одружишся, Гілберте, — бо на те воля божа, щоб ти, нарешті, знайшов жінку чисту, незаплямовану і гідну тебе, — отож коли ти одружишся, і, коли твоя добра дружина дозволить мені, я буду в неї служницею. Якщо ж вона не дозволить цього, я піду собі, щоб умерти, де доведеться. Лише в такому випадку я покину тебе. Коли ж ти не одружишся, я лишуся з тобою, буду лагідна і покірна, ти побачиш; якщо хтось подумає погане, побачивши мене

з тобою, хай думає, що схоче. Я, ти знаєш, не червонітиму більше, я, бідна дівчина.

Гілберт (падаючи їй до ніг). Ти ангел! Ти моя дружина!

Джейн. Твоя дружина! Ти, як бог, своїм прощенням очищаєш од гріха! Ах, будь благословенний, Гілберте, що ти поклав на моє чоло цей вінець.

Гілберт підводиться і стискає її в обіймах. У той час, коли вони стоять, тісно обнявшись, Джошуа підходить і бере руку Джейн.

Джошуа. Це Джошуа, леді Джейн.

Гілберт. Добрий Джошуа!

Джошуа. Ви мене були не впізнали.

Джейн. Але це тому, що я мусила почати з нього.

Джошуа цілує їй руки.

Гілберт (стискаючи її в обіймах). Яке щастя! Чи все це щастя насправді?

Трохи згодом долинають здалеку гомін, не виразні вигуки, шум. Смеркає.

Джошуа. Що воно за гомін? (Іде до вікна, яке виходить на вулицю.)

Джейн. О боже мій! Тільки б нічого не трапилося!

Джошуа. Там, унизу, величезний натовп. Кайла, списи, смолоскипи. Кіннотники королеви пішли в атаку. Усе це суне сюди. А кричать як! О чорт! Це схоже на заколот.

Джейн. Тільки б не проти Гілберта! Далекі вигуки. Фабіані! Смерть Фабіані!

Джейн. Ви чуєте?

Джошуа. Так.

Джейн. Що вони кричать?

Джошуа. Я не розберу.

Джейн. О боже мій, боже мій!

Входять поквалливо таємними дверима метр Енеас і човняр.

СЦЕНА ВОСЬМА

Ті, що й були, метр Енеас, човняр.

Метр Енеас. Мілорде Фабіані! Мілорде! Не втрачайте жодної миті. Вони довідалися, що королева хоче врятувати ваше життя. Повстав проти вас народ Лондона. Через чверть години вони вас розшматують. Рятуйтеся, мілорде! Ось плащ і капелюх. Ось ключі. Ось човняр. Не забудьте, що всім ви зобов'язані мені. Мерщій, мілорде! (Тихо до човняра.) А ти не поспішай.

Джейн (хутко накидає на Гілберта плащ і капелюх. Тихо до Джошуа). О, небо! Тільки б ця людина не впізнала...

Метр Енеас (вдивляється Гілбертові в обличчя). Що таке? Це не лорд Кленбрассі! Ви не виконали наказу королеви, міледи! Ви допомагаєте тікати їй!

Джейн. Усе пропало!.. Я мусила передбачити це! О боже! Пане, це правда, пожалійте...

Метр Енеас (тихо до Джейн). Тихше! Дійте! Я нічого не говорив, я нічого

не бачив. (З байдужим виглядом одходить у глиб сцени.)

Джейн. Що він говорить?.. Ах, провидіння все ж за нас. Отже, всі хочуть урятувати Гілберта!

Джошуа. Ні, леді Джейн. Усі хочуть загибелі Фабіані.

Під час цієї сцени крики зовні посилюються.

Джейн. Поспішаймо, Гілберте! Швидше!

Джошуа. Нехай він іде сам.

Джейн. Покинути його?

Джошуа. Ненадовго. Жінці не місце в човні, коли ви хочете, щоб він дістався щасливо. Ще не стемніло добре. Ви ж одягнені в біле. Коли мине небезпека, ви зустрінетеся знову. Ідьте зі мною сюди. А він — туди.

Джейн. Джошуа каже слушно. Де я тебе знайду, мій Гілберте?

Гілберт. Під першою аркою Лондонського мосту.

Джейн. Добре. Іди мерщій. Галас посилюється. Я хотіла б, щоб ти був уже далеко!

Джошуа. Ось ключі. Доведеться вам одімкнути і замкнути дванадцять дверей, поки потрапите до води. На це потрібно з добру чверть години.

Джейн. Чверть години! Дванадцять дверей! Це жахливо.

Гілберт (обіймаючи її). Прощай, Джейн. Ще кілька хвилин розлуки, і ми з'єднаємося на все життя.

Джейн. Навіки! (До човняра.) Пане, доручаю його вам.

Метр Енеас (тихо до човняра). Щоб уникнути нещастя, ти не поспішай.

Гілберт виходить з човнярем.

Джошуа. Він урятований! Тепер будемо діяти ми! Треба замкнути цю камеру. (Зачиняє камеру Гілберта.) Готово. Ходімо швидше сюди. (Виходить з Джейн в інші потаємні двері.)

Метр Енеас (сам). Фабіані залишився в пастці. Спритна жіночка, якій дорого заплатив би Сімон Ренар. Але як це сприйме королева? Тільки б не впало все оте на мене!

Швидко входять галерею Сімон Ренар і королева. Ззовні галас усе наростає. Майже смеркло. Крики з вимогою смерті; свічки, смолоскипи, невизначний лемент натовпу, бряжання зброї, постріли, кінський тупіт. Кілька джентльменів з кинджалами в руках супроводжують королеву. Серед них герольд Англії Кларенс з королівським стягом і герольд ордена Підв'язки із стягом ордена.

СЦЕНА ДЕВ'ЯТА

Королева, Сімон Ренар, метр Енеас, лорд Клінтон, два герольди, вельможі, пажі та інші.

Королева (тихо до метра Енеаса). Фабіані втік?

Метр Енеас. Ще ні.

Королева (пильно дивиться з погрозою). Ще ні?!

Метр Енеас (вбік). А, чорт!

Вигуки з натовпу (за сценою).
Смерть Фабіані!

Сімон Ренар. Треба вашій величності вирішити негайно. Народ вимагає смерті цій людині. Лондон у вогні. Тауер обложено. Заколот стає грізним. Королівських васалів порубано на шматки на Лондонському мосту. Кіннотники вашої величності ще тримаються, але вашу величність відтиснуто крок за кроком від ратуші до Тауеру. Прихильники принцеси Єлизавети підбурюють народ. Це видно з того, що заколот дуже запеклий. Становище сумне. Що накаже ваша величність?

Вигуки з натовпу. Фабіані!
Смерть Фабіані!

Гамір усе посилюється і наближається.

Королева. Смерть Фабіані! Мілорди, ви чуєте, як виє юрба? Їй треба кинути якусь людину. Чернь хоче жертви.

Сімон Ренар. Що накаже ваша величність?

Королева. Клянусь, мілорди, мені здається, що ви всі отут навколо мене тремтите. Присягаюся душою, мені, жінці, доведеться нагадати вам про ваш обов'язок джентльменів. На коней, мілорди, на коней! Чи ви злякалися черні? Чи шпаги бояться дрюччя?

Сімон Ренар. Не дозволяйте подіям заходити так далеко. Поступіться, ваша величність, поки ще є час. Щойно ви назвали їх черню, а через годину ви будете змушені назвати їх народом.

Вигуки посилюються, галас наближається

Королева. Через годину!

Сімон Ренар (іде на галерею і знову повертається). Через чверть години, моя пані. Першу лінію укріплень Тауеру захоплено. Ще один крок — і народ опиниться тут.

Натовп. У Тауер! У Тауер! Фабіані! Смерть Фабіані!

Королева. Мають рацію ті, хто говорить, що народ страшний! Фабіано!

Сімон Ренар. Ви хочете побачити, як за мить його пошматують на ваших очах?

Королева. Це ганьба, панове, що ніхто з вас не поворухнувся! Тож в ім'я неба, захищайте мене!

Лорд Клінтон. Вашу величність — так; Фабіані ж — ні.

Королева. О, небо! Ну, коли так, тим гірше, я голосно скажу все. Фабіано безневинний! Фабіано не вчинив злочину, за який його засуджено. Це я, і ось він та ще карбувальник Гілберт — ми все зробили, все вигадали, все підстроїли. Чиста комедія! Насмільтеся заперечувати мені, пане балі! Тепер, панове, ви захищатимете його? Він безневинний, кажу я вам. Присягаюся моєю головою, моєю короною, богом, душею моєї матері — він не винуватий у злочині! Це така ж правда, як те, що ви перебуваєте тут, лорде Клінтон! Захищайте його. Знищіть їх, як ви знищили Тома Уайета, мій хоробрий Клінтоне, мій старий друже, мій добрий Роберте! Я клянусь вам, то брехня, ніби Фабіано хотів убити королеву.

Лорд Клінтон. Є інша королева, яку він хотів убити — це Англія.

Вигуки зовні тривають.

Королева. Балкон! Відчиніть балкон! Я сама хочу довести народові, що Фабіано безневинний.

Сімон Ренар. Доведіть народові, що він не італієць.

Королева. Невже якийсь Сімон Ренар, пішак кардинала Гранвелли, сміє так говорити зі мною! Ну, відчиніть ці двері! Відчиніть камеру! Там Фабіано, я хочу бачити його, хочу говорити з ним.

Сімон Ренар (тихо). Що ви робите? В його інтересах не слід комусь знати, де він є.

Натовп. Смерть Фабіані! Хай живе Єлизавета!

Сімон Ренар. Тепер вони кричать: «Хай живе Єлизавета!»

Королева. Боже мій! Боже мій!

Сімон Ренар. Вибирайте, ваша величність (показує однією рукою на двері камери): або оту голову народові (показує другою рукою на корону, якою увінчана королева) — або цю корону пані Єлизаветі.

Натовп. Смерть! Смерть! Фабіані! Єлизавета!

Каменяка пробиває шибку поблизу королеви.

Сімон Ренар. Ваша величність загине, не врятувавши його. Уже захоплено другий двір. Чого бажає королева?

Королева. Усі ви болягузи, а Клінтон — найперший. О, Клінтоне, я вам пригадаю це колись, мій друже!

Сімон Ренар. Чого бажає королева?

Королева. Ах, бути покинутою всіма! В усьому зізнатися й нічого не досягнути! Ось які ці джентльмени! Підле кодро. Я хотіла б розтоптати їх своїми ногами. Хіба королева не може бути просто жінкою? Ви дуже дорого заплатите мені за це, панове!

Сімон Ренар. Чого бажає королева?

Королева (пригнічена). Чого самі бажаєте! Робіть, що самі хочете! Ви убивці! (Вбік.) О Фабіано!

Сімон Ренар. Кларенс! Кавалере ордена Підв'язки! Сюди! Метре Енеас, відчиніть великий балкон галереї.

Відчиняють балконні двері в глибині сцени. Сімон Ренар іде туди в супроводі Кларенса праворуч і Гартера ліворуч. Ззовні долітає стриманий гомін.

Натовп. Фабіані! Фабіані!

Сімон Ренар (з балкона, звертаючись до народу). Іменем королеви!

Герольди. Іменем королеви!

Западає глибока тиша.

Сімон Ренар. Люди! Королева сповіщає вас ось про що. Сьогодні, цієї ж таки ночі, через годину після сигналу дзвоном погасити світло, Фабіано Фабіані, граф Кленбрасілл, вкритий з

голови до ніг чорним покривалом, із залізним намордником, з трифунтовою свічкою жовтого воску в руці, буде одведений при світлі смолоскипів з Тауеру по Черінг-Кросс на Старий міський базар, де йому, після привселюдного каяття, зітнуть голову за вчинені ним злочини — державну зраду найвищій особі і замах на вбивство королівської особи її величності.

Ззовні лунають бурхливі оплески.

Натовп. Хай живе королева! Смерть Фабіані!

Сімон Ренар (продовжуючи). І щоб не було в місті Лондоні нікого, хто не знав би, що королева наказала: коли йтиме засуджений з Тауеру до Старого базару, калататиме великий дзвін Тауеру. При страті буде дано три гарматних постріли: перший — коли він зійде на ешафот, другий — коли його покладуть на чорне сукно, третій — коли впаде його голова.

Оплески.

Натовп. Ілюмінацію! Ілюмінацію!

Сімон Ренар. Цієї ночі Тауер і Лондонське Сіті, щоб відзначити радісну подію, будуть ілюміновані вогнищами і смолоскипами. Я все сказав.

Оплески.

Хай бог боронить старовинну хартію Англії!

Два герольди. Хай бог боронить старовинну хартію Англії!

Натовп. Смерть Фабіані! Хай живе Марія! Хай живе королева!

Балкон зачинається. Сімон Ренар іде до королеви.

Сімон Ренар. Принцеса Єлизавета ніколи не простить мені щойно зробленого.

Королева. Королева Марія також. Залиште мене, панове! (Жестом наказує вийти всім присутнім.)

Сімон Ренар (тихо до метра Енеаса). Метре Енеас, простежте за стравою.

Метр Енеас. Звіртеся на мене.

Сімон Ренар іде геть. У ту мить, коли метр Енеас збирається вийти, королева підбігає до нього, хапає за руку і несамовито тягне його на авансцену.

СЦЕНА ДЕСЯТА

Королева, метр Енеас.

Вигуки з натовпу. Смерть Фабіані! Фабіані! Фабіані!

Королева. Котру з двох голів ти вважаєш зараз ціннішою — Фабіані чи свою?

Метр Енеас. Ваша величність...

Королева. Ти зрадник!

Метр Енеас. Ваша величність... (Вбік.) А, чорт!

Королева. Жодних пояснень. Присягаюся моєю матір'ю, якщо вмере Фабіано, і ти вмереш.

Метр Енеас. Але, ваша величність...

Королева. Врятуй Фабіано — і ти врятуєшся. Не інакше.

Вигукі з натовпу. Смерть Фабіані! Фабіані!

Метр Енеас. Урятувати лорда Кленбрассіла! Але ж там народ. Це неможливо. Яким способом?..

Королева. Шукай.

Метр Енеас. Що робити, боже мій?

Королева. Роби, як для себе.

Метр Енеас. Адже народ лишиться зі зброєю в руках, поки не відбудеться страта. Щоб його заспокоїти, треба зітнути комусь голову.

Королева. Кому хочеш.

Метр Енеас. Кому хочу? Стривайте, ваша величність... Страта відбудеться вночі, при смолоскипах, засудженого відкриють чорним покривалом, з кляпом у роті, сторожа зі списками відтисне, як завжди, народ далеко від ешафота — йому досить побачити, як впаде голова. Це можливо. Тільки б човняр був ще тут! Я ж наказував йому не поспішати. (Іде до вікна, з якого видно Темзу.) Він ще тут! Швидше! (Висовується у вікно, махає хустинкою, потім повертається до королеви.) Усе гаразд. Я відповідаю перед вами за мілорда Фабіані, ваша величність.

Королева. Своєю головою?

Метр Енеас. Моєю головою!

ЧАСТИНА ДРУГА

Щось у зразок зали з двома сходами — одні — вгору, другі — вниз. Майданчики обох сходів розміщені в глибині сцени. Сходи, які піднімаються вгору, зникають у фризі під стелею, а ті, що спускаються вниз, зникають у підлозі. Не видно, ні де починаються ці сходи, ані куди вони ведуть. Зала на ознаку жалоби, відповідно задрапована: права, ліва стіни й стеля в чорному сукні, посередині великий білий хрест; стіна проти глядача обтягнута білим сукном з великим чорним хрестом на ній. Чорна і біла оббивка тягнеться сильніи сягне око і губиться за сходами. Праворуч і ліворуч олтарі, огорнуті в біле й чорне, як для похорону. Великі свічки, святеників немає. Кілька траурних ламп, зрідка розвішаних під склепінням, слабо освітлюють залу і сходи. Справжнє освітлення проникає в залу скрізь біле сукно в глибині, через яке доходить червонувате світло, ніби відблиск величезної палаючої печі. Зал вимощений надмогильними плитами. Після підняття завіси на білому сукні в глибині сцени вимальовується нерухомий чорний силует королеви.

СЦЕНА ПЕРША

Джейн. Джошуа.

Вони входять обережно, відхиляючи чорні порт'єри, за якими пробито маленькі двері.

Джейн. Де ми, Джошуа?

Джошуа. На великій площадці сходів, якими спускаються засуджені, йдучи на смертну кару. Її задрапували так при Генріху Восьмому.

Джейн. І жодного способу вийти з Тауеру?

Джошуа. Народ охороняє всі виходи. Цього разу він хоче упевнитися, що засуджений не зникне. Ніхто не може вийти звідси до страти.

Джейн. У мене й досі лунає у вухах оповіщення, зроблене з цього балкона. Чи ви його чули, коли були внизу? Як це жахливо, Джошуа!

Джошуа. О, мені довелося багато чого бачити!

Джейн. Тільки б пощастило Гілбертові втекти! Як ви думаєте, Джошуа, він урятувався?

Джошуа. Врятувався, я певен цього!

Джейн. Ви певні, добрий Джошуа?

Джошуа. Тауер не був обложений з боку води. І, коли він мав вийти, заколот лише починався. Який чудовий заколот, правда?

Джейн. Ви певні, що він урятувався?

Джошуа. І що він чекає вже на вас під першою аркою Лондонського мосту, де ви зустрінетеся раніше півночі.

Джейн. Боже мій! Він теж хвилюватиметься за мене. (Помітивши тінь королеви.) Небо! Що це, Джошуа?..

Джошуа (тихо беручи її за руку). Тихше! Це левиця на чатах.

У той час, як перелякана Джейн пильно вдивляється в чорний силует, чути десь зверху далекий голос.

Голос (поволі, виразно). Той, хто йде за мною в чорному покривалі, це високопоставлений і могутній вельможа Фабіано Фабіані, граф Кленбрассіл, барон Дінамонді, барон Дармут у Девонширі, якому зітнуть зараз голову на Лондонському базарі за замах на монарха і за державну зраду. Хай бог буде милосердним до його душі!

Інший голос. Моліться за нього!

Джейн (тремтячи). Джошуа! Ви чуєте?

Джошуа. Атож. Я чую таке щодня.

З'являється на сходах вгорі жалобний кортеж, який повільно розгортається на скідях, спускаючись униз. Попереду людина в чорному одязі несе білу корогву з чорним хрестом. Далі метр Енеас Делвертон у великому чорному плащі, з білим жезлом констебля в руці. Потім сторожа з широколежими списками, у червоному одязі. Потім кат з сокирою на плечі, повернутою лезом до того, хто йде за ним. За ним — людина, закутана цілком у довге чорне покривало, яке волочиться за нею. Видно лише оголену руку цієї людини, просунуту крізь проріз у савані, у руці вона тримає запалену свічку жовтого воску. Поряд з людиною — священик, одягнений, як у день поминання мертвих. Знову гурт сторожів зі списками, у чорному. Потім людина в білому одязі несе чорну корогву з білим хрестом. Ліворуч і праворуч два ряди алебардників несуть смолоскипи.

Джейн. Джошуа! Ви бачите?

Джошуа. Атож. Я бачу таке щодня.

Спустившись на сцену, кортеж зупиняється.

Метр Енеас. Той, хто йде за мною у чорному покривалі, це високопоставлений і могутній вельможа Фабіано Фабіані, граф Кленбрассіл, барон Дінамонді, барон Дармут у Девонширі, якому зітнуть зараз голову на Лондонському базарі за замах на монарха і за державну зраду. Хай бог буде милосердним до його душі!

Обидва корогвоносці. Моліться за нього!

Кортеж поволі проходить у глибині сцени.

Джейн. Яке жахливе видовище, Джошуа! У мене кров холоде.

Джошуа. То ж мерзений Фабіан!
Джейн. Тихше. Джошуа! Дуже мерзений, але й дуже нещасний!

Кортеж наближається до других сходів. Сімон Ренар, який щойно з'явився біля сходів, стежить за всім, відсторонюється, щоб пропустити кортеж, який спускається під склепінням сходів, де й зникає поволі. Перелякана Джейн стежить за кортежем очима.

Сімон Ренар (після того, як кортеж зник). Що це значить? Чи то справді Фабіан? Мені здається, що він нижчий. А якщо метр Енеас?.. Може, королева була його затримала на мить. Треба перевірити! (Спускається сходами вслід за кортежем.)

Голос (що все віддаляється). Той, хто йде за мною в чорному покривалі, це високопоставлений і могутній вельможа Фабіано Фабіані, граф Кленбрасіл, барон Дінамонді, барон Дармут у Девоншірі, якому зітнуть зараз голову на Лондонському базарі за замах на монарха і за державну зраду. Хай бог буде милосердним до його душі.

Інші голоси (їх ледве можна розібрати). Моліться за нього!

Джошуа. Зараз великий дзвін сповістить про його вихід з Тауеру. Тепер ви зможете, мабуть, вислизнути звідси. Я спробую пошукати способу. Почекайте на мене тут, я хутко повернуся.

Джейн. Ви залишаєте мене, Джошуа? Боже мій, мені так страшно тут самій!

Джошуа. Вам небезпечно супроводжувати мене по всьому Тауері. Треба вивести вас звідси. Пам'ятайте, що Гілберт на вас чекає.

Джейн. Гілберт! Усе задля Гілберта! Ідіть!

Джошуа виходить.

О, яке жахливе видовище! Подумати лише, що таке судилося їй Гілбертові! (Стає навколішки перед одним з оltарів.) **О,** дякую тобі, боже-спасителю! Ти врятував Гілберта!

Задня драпіровка трохи розсувається. З'являється королева, вона повільно йде на авансцену, не помічаючи Джейн, яка обертається.

Боже! Королева!

СЦЕНА ДРУГА

Джейн, королева.
Джейн злякано притискується до оltаря, втупивши в королеву заціпенілий, переляканий погляд.

Королева (деякий час стоїть мовчки на авансцені, з нерухомим поглядом, бліда, ніби заглиблена в похмуру задуму, потім глибоко зітхає). **О,** цей народ! (Неспокійно оглядається навколо й помічає Джейн.) Там є хтось! Це ти, дівчино! Це ви, леді Джейн! Ви злякались мене. Підійдіть, не бійтеся. Тюремник Енеас зрадив нас, ви знаєте? Не бійтеся ж. Дитино, я вже казала, що тобі нема чого боятися мене. Те, що могло погубити тебе місяць тому, сьогодні в

твоїм порятунком. Ти кохаєш Фабіано. Під небом створено тільки двоє сердець, щоб кохати його, — твоє і моє. Ми — сестри.

Джейн. Ваша величність...

Королева. Так, ти і я, дві жінки — тільки ми за нього. Проти нього — всі! Усе місто, весь народ, увесь світ! Нерівна боротьба кохання проти ненависті! Кохання до Фабіано сумне, жахливе, ошаліле, це твоє бліде чоло, мої заплакані очі; воно ховається біля похоронного оltаря, молиться твоїми устами, проклинає моїми. Ненависть до Фабіані горда, промениста, триумфуюча; вона озброєна і звияжна, за неї двір, народ, людські маси, що наповнюють вулиці; вона пожирає відразу зойки смерті і вигуки радощів; вона прекрасна, зневажлива, всемогутня; вона ілюмінує навколо ешафота все місто! Кохання — ось воно: у склепі, дві жінки у траурному одязі. Ненависть — ось там!

Вона несамовито шарпає біле сукно в глибині сцени, яке, розсунувшись, дозволяє бачити балкон і, позаду нього, яскраво ілюмінований Лондон, що губиться в нічній темряві. Частина Тауеру, яку видно, теж ілюмінована. Джейн утуплює здивовані очі на це сліпуче видовище, відблиск якого освітлює сцену.

О, ганебне місто! Бунтівливе місто! Прокляте місто! Огидне місто, яке змочило кров'ю свій святковий одяг і яке смолоскипами вказує шлях катові! Ти налякана, Джейн, правда? Чи не здається тобі, як і мені, що воно підступно зневажає нас обох і що сотнею палаючих зіниць воно вдвляється в нас, слабких покинутих жінок, самітних і загублених у цій гробниці? Джейн, ти чуєш регіт і виття цього жахливого міста? **О,** Англія! Всю Англію тому, хто знищить Лондон! **Ах,** коли б я могла перетворити ці смолоскипи в голозешки, це світло в полум'я, а це ілюміноване місто в пожарище!

Долітає могутнє плекотіння з вулиці. Оплески. Невиразні вигуки: «Ось він! Ось він! Смерть Фабіані!» Чути великий дзвін Тауеру. При цих звуках королева заходиться лиховісним сміхом.

Джейн. Великий боже! Зараз цей нещасний виходить... Ви смієтесь, ваша величність!

Королева. Регочу! (Голосно сміється.) Так, і ти засмієшся теж! Але спочатку я затягну драпування; мені все ще здається, що ми не самі і що це жахливе місто бачить і чує нас. (Затягує біле сукно і повертається до Джейн.) Тепер, коли він вийшов, тепер, коли немає вже небезпеки, я можу тобі розповісти все. Отож смійся, будемо сміятися разом над ненависним народом, який п'є кров. **О,** це чарівно! Джейн, ти тремтиш за Фабіано! Тож заспокойся і регочи зі мною, кажу тобі! Джейн, людина, яка їм дісталася, людина, яка ось-ось умре, людина, яку вони вважають за Фабіано — зовсім не Фабіано. (Регоче.)

Джейн. Не Фабіано?

Королева. Ні.

Джейн. Хто ж вона?

Королева. Та, друга.

Джейн. Хто — та друга?

Королева. Ти добре знаєш, ти знайома з нею, та людина — робітник! Зрештою, що з того?

Джейн (тремтячи всім тілом). Гілберт!

Королева. Так, його звуть Гілбертом.

Джейн. Ваша величність! О ні, моя пані! Скажіть, що це неправда, ваша величність! Гілберт! Це було б надто жахливо! Та він утік!

Королева. Справді, він тікав, коли його схопили. Замість Фабіано його повели під чорним покривалом. Страта відбудеться вночі. Народ нічого не помітить. Тож заспокойся.

Джейн (з жахливим зойком). Ах, ваша величність! Той, кого я кохаю, це Гілберт!

Королева. Що ти кажеш? Ти збожеволіла? Чи обдурювала мене? А, ти кохаєш Гілберта! Ну й що мені до того?

Джейн як підкошена падає до ніг королеви, захлинаючись від плачу; плазуючи навколішках із заламаними руками. Чути удари великого дзвону.

Джейн. Ваша величність, згляньтесь! Ваша величність, в ім'я неба! В ім'я вашої корони, вашої матері, в ім'я ангелів! Гілберт! Гілберт! Я втрачаю розум! Ваша величність, врятуйте Гілберта! В цій людині все моє життя, він мій чоловік, ця людина... Я казала вам, що він усе зробив для мене, він виростив мене, прийняв мене за дочку, він змалечку заступив мені батька, який умер за вашу матір. Ваша величність, ви бачите добре, що я нещасна істота, і не треба бути суворою до мене. Те, що ви сказали зараз, так страшенно вразило мене, що я, справді, не знаю, звідки в мене сила розмовляти з вами. Я ледве говорю. Але треба, щоб ви зупинили страту. негайно ж. Зупиніть страту. Відкладіть її на завтра. Поміркуємо, що нам робити. О, ні, не хитайте головою. Жодної небезпеки для вашого Фабіано. Поставте мене на його місце. Під чорним покривалом, уночі, хто мене впізнає? Але врятуйте Гілберта! Хіба вам не байдуже — він чи я? Нарешті, я дуже хочу вмерти, я! Боже мій, цей дзвін, цей жахливий дзвін! З кожним ударом дзвону — це один крок до ешафота. Кожен удар цього дзвону б'є мені по серцю. Зробіть оте, ваша величність! Жодної небезпеки для вашого Фабіано. Дозвольте поцілувати ваші руки. Я вас люблю, моя пані, я ще не казала вам цього, але я вас дуже люблю. Ви — велика королева. Дивіться, як я цілую ваші прекрасні руки. О, накажіть зупинити страту. Ще є час. Запевняю вас, що це ще можливо. Вони йдуть повільно. Від Тауєру далеко до Старого базару. Людина з балкона казала, що поведуть по Черінг-Крос. Є коротший шлях. Вершник може прибути ще вчасно. Іменем неба, ваша величність, згляньтесь! Зрештою, станьте на моє місце і уявіть собі, як я королева, а ви бідна дівчина: ви плакали б, як я, і я змилювалася б. Змилюйтеся ж, моя пані! О, я боялася, що сльози заважатимуть мені говорити. Негайно ж зу-

видіть страту. Вам це неважно, ваша величність. Жодної небезпеки для Фабіано, присягаюся вам! Справді, хіба ви не вважаєте, що треба зробити саме так, як я кажу, ваша величність?

Королева (розчулено, піднімаючи її). Я хотіла б цього, бідолашна. Ах, ти плачеш так, як я плакала; те, що відчуваеш ти, недавно відчувала я. Мені було моторошно, і я співчуваю тобі. Ось, бачиш, я також плачу. Це велике горе, бідна дитино! Звісно, можна б узяти когось іншого, скажімо Тірконнела, але його добре знають, потрібна ж незнама людина. Під рукою був тільки той. Я тобі пояснюю це, щоб ти зрозуміла, бачиш. О, боже мій, бувас отакій фатальний збіг обставин. Попадаєш у пастку. Нічого не можна вдіяти.

Джейн. Так, я вас пильно слухаю, ваша величність. У мене є багато чого сказати вам, але я хотіла б, щоб ви надіслали людину з підписаним наказом про відстрочку страти. І діло було б уже зроблено, розумієте. Потім ми б обговорили це краще. О, цей дзвін! Усе ще цей дзвін!

Королева. Те, чого ти хочеш, неможливо, леді Джейн.

Джейн. Ні, це можливо. Вершника. Найкоротшим шляхом. По набережній. Я поїду сама. Це можливо. Це легко. Бачите, я говорю спокійно.

Королева. Але народ не захоче. Він повернеться і влаштує у Тауєрі погром, Фабіано ж іде тут, зрозумій-бо. Ти тремтиш, бідна дитино, я так само, як і ти, тремчу. Стань і ти на моє місце. А втім, я могла б не утруднювати себе, пояснюючи все це тобі. Ти бачиш, що я роблю те, що можу. Не думай більше про цього Гілберта, Джейн! Усьому кінець. Скорися долі!

Джейн. Кінець! Ні, не кінець! Доки лунатиме цей жахливий дзвін, ще не кінець. Примиритися зі смертю Гілберта! Ви думаєте, я дозволю, щоб Гілберт умер? Ні, ваша величність. Ах, марні мої зусилля! Ви не слухаєте мене! Ну що ж, коли мене королева не чує, народ почує! Знайдуться добрі люди, побачите! Народ ще в цьому дворі. Потім робіть зі мною, що хочете. Я зараз гукну, що їх обдурено, що це Гілберт, такий же робітник, як вони, що це не Фабіані.

Королева. Зупинися, мерзенне дівчисько! (Хапає її за руку і грізно на неї дивиться.) Бач, як розійшлася! А я добра і ласкава, ллю сльози разом з тобою, ти ж лютуєш і безумствуєш! Моє кохання таке ж велике, як твоє, але моя рука міцніша, ніж твоя. Ти не зрушиш з місця. Ах, твій коханий! Що мені до твого коханого? Маже, тепер усі дівчата Англії прийдуть до мене і вимагатимуть звіту про своїх коханих? Клянусь, я рятую свого, як можу, ціною першого, хто потрапив мені під руку. Бережіть і ви своїх!

Джейн. Пустіть мене! О, я проклинаю вас, злісна жінко!

Королева. Мовчи.

Джейн. Ні, я не мовчатиму! А хочете, я вам скажу, що мені спало зараз

на думку? Я не вірю, що повели на смерть Гілберта.

Королева. Що ти сказала?

Джейн. Я не знаю. Але я дивилася на того, під чорним покривалом. Мені здалося, що коли б то був Гілберт, щось здригнулося б у мені, щось обурилося б, щось піднялося б у моєму серці і закричало б: «Гілберт! Це Гілберт!» Ні, я нічого не відчула, то був не Гілберт!

Королева. Що ти говориш? О боже мій, ти в нестямі, ти мариш, і все ж я жахаюся. Ах, ти розворушила одну з найтаємніших тривог у моєму серці. Чому цей заколот перешкодив мені самій простежити за всім? Чому я доручила іншим рятувати Фабіано? Енеас Делвертон — зрадник. Сімон Ренар, можливо, був там. Боюся, щоб вороги Фабіано мене не зрадили вдруге! Боюся, то може бути справді Фабіано... Хто там! Мерщій, хто там! Хто там!

З'являються два тюремники.

(До першого.) Мчить щодуху! Ось мій королівський перстень. Скажіть, щоб відклали страгу. На Старий базар! На Старий базар! Є короткий шлях, ти казала, Джейн.

Джейн. Набережною.

Королева (до тюремника). Набережною. Коня! Лети якнайшвидше.

Тюремник виходить.

(До другого тюремника.) Іди негайно в башту Едуарда Сповідника. Там дві камери для засуджених до смерті. В одній з тих камер є людина. Приведи її миттю до мене.

Тюремник виходить.

О, я тремчу! Ноги підломлюються піді мною, немає сили самій піти туди. А ти й мене звела з розуму, як і себе! Ах, мерзенне дівчисько, ти й мене робиш

нещасливою, як і себе! Я проклинаю тебе, як ти проклинаєш мене! Боже мій, чи встигне посланець? Яка нестерпна туга! Я більше нічого не бачу. В голові все паморочиться. Цей дзвін — задля кого? Задля Гілберта? Задля Фабіано?

Джейн. Дзвін замовк!

Королева. Так, отож вони на місці страти. Посланець не встигне.

Чути далекий постріл з гармати.

Джейн. О, небо!

Королева. Він підіймається на ешафот.

Другий постріл з гармати.

Він стає навколішки.

Джейн. Який жах!

Третій постріл з гармати.

Обидві разом. Ой!..

Королева. Тільки один з них лишився живим. Зараз довідаємося, котрий. Боже мій, зроби, щоб той, хто сюди ввійде, був Фабіано!

Джейн. Боже мій, хай це буде Гілберт!

Завіса в глибині розсовується. З'являється Сімон Ренар, тримаючи за руку Гілберта.

Гілберте!

Вони кидаються одне одному в обійми.

Королева. А Фабіано?

Сімон Ренар. Умер.

Королева. Помер?.. Помер! Хто насмілювся?..

Сімон Ренар. Я. Тим урятував я королеву й Англію.

З французької переклав
Юрій НАЗАРЕНКО